

ВЕСТИНИК

35^{та} Литературен

ВЕСТИНИК

10 години от смъртта на Умберто Еко

- Маргарет Атууг
- Разговор на Симеон Иванов с Иван Кръстев
- Евдокия Борисова за Никола Георгиев
- Поезия от Макс Темерман и разговор на Анета Данчева с автора

Нова българска

- Даница Христова
- Симеон Кърджиев
- Христина Гутева
- Ния Колаксъзова

Каузата на книгите

- Анета Данчева

Откритията на младите

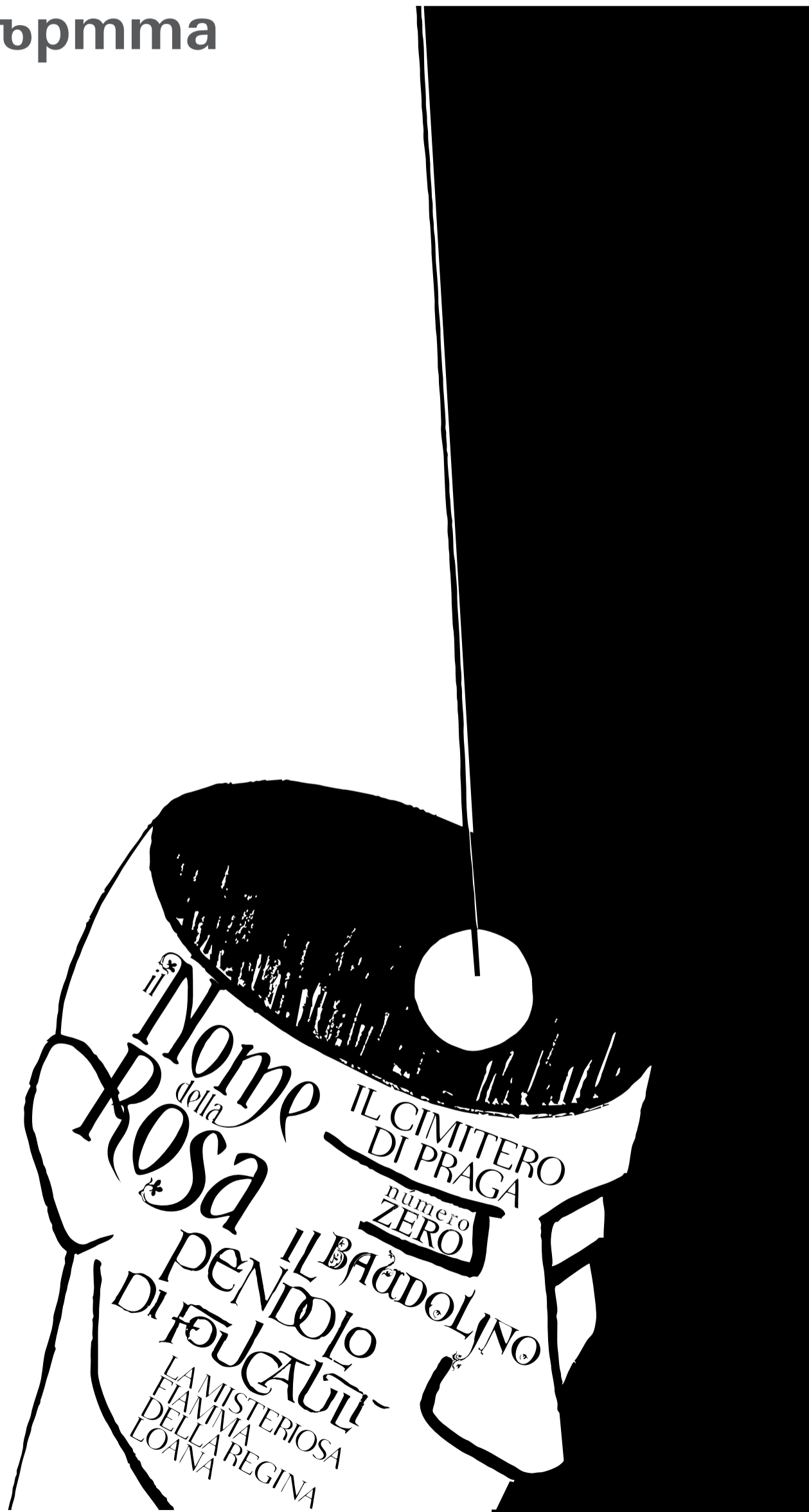
- Мина Панайотова за Цочо Бояджиев

Липсата на Еко

Дария Каранеткова

Годината е 2004-та. Трудно мога да си представя по-слабосилно начало на текст – независимо в кой жанр. Но то ми е нужно, защото тук на много места ще говорим чрез дати. И разхождането напред-назад из годините ще започне тъкмо от 2004-та, когато Умберто Еко е в София по покана на Ивайло Знеполски за участие в конференцията „Знаци, репрезентации, интерпретации – европейската културна идентичност“. Еко дава обширно интервю на журналиста Бойко Василев за предаването „Панорама“, в което между другото споменава това: „Знаете ли, в семиотиката съществува понятието „парижки българин“. За мен България означава много приятели. Юлия Кръстева и Цветан Тодоров например. Ето, казвам Ви, че първия си превод на френски дължа на един друг българин, вече покойник – музиканта и критик Андрей Букурещлиев.“ И това ако не е новина – поне за тези, които познават

на стр. 7

ISSN 1310-9561

9 771310 956011

„Книга на градовете“ и руините на спомена

„Книга на градовете“, най-новият сборник със стихотворения на Цочо Бояджиев, изкусно обрисова дълбоко човешката и трудно обяснима меланхолия, която спохожда пътуващия през неговите странства, независимо дали същите са в реалния свят или в този на спомените. Макар и пречупено през физическото място, в което се намира или се е намирал разказвачът, това усещане е обвързано изцяло с вътрешните му преживявания и измерението на миналото. Ефектът е парадоксален – четем стихотворение за далечен град, основан върху различни от нашите архитектури, улици и езици, ала разказвачът е един, носталгията е същата и никоя нова обстановка не е способна да разсее всеобхватната тъга и мезнещото отсъствие на лирическата любима. Градът за Бояджиев е, както и за Смирненски, олицетворение на самотата и отчуждението. Ала тук тези състояния са представени в строго индивидуален план като следствие от личните преживявания на човека, вместо като породени от външни обстоятелства. Дори когато градът „изоставя“ разказвача във „Fado menor“, четем, че за последния „единствен смъртен враг е времето“, или иначе казано, несъответствието между тленната му преходност и заобикалящата го свят. Именно това е и централният конфликт в стихосбирката на Бояджиев, от който произлиза и дълбоката апатия на говорителя към неговото обкръжение. Интересно е, че въпреки това градовете са назовани поименно, като дори озаглавяват стихотворенията, вместо да бъдат сложени под общ знаменател. Можем обаче да твърдим, че под такъв са поставени именно множеството образи на любимата, кошто като че ли присъстват в почти всяка една от назованите дестинации. Без да е физически там, любимата често изглежда по-реална от заобикалящата разказвача действителност, тъй като и неговият поглед е насочен по-скоро навътре и назад в бозатото на преживявания минало, отколкото в монотонното настояще или напред в краткия му останал житейски път.

Стихосбирката, посветена на вътрешните и външни пътешествия, иронично започва със стихотворенията „Завръщане“ и „У дома“. Усещането в тях е напоено със самота, подсилена чрез повторението „мълчание отвсякъде / отвсякъде“; ала тази самота не е абсолютна, тъй като лирическият говорител се намира вече сред близката за него среда на родното. Аналогично е и финалното за сборника стихотворение, „Хвърчило“ – своеобразен поглед към детството насред идващия край на неговите дни. То разкрива, че „мечтаното отвъд“ е всъщност „тясно градско дворче“, че бленуваният от малкото момче широк свят се съдържа сам по себе си във вече познатото му. Противопоставено на това чувство за принадлежност е дълбокото равнодушие, което разказвачът изразява към много от красивите и екзотични градове, кошто на

С подкрепата на
Столична община

теория следва да бъдат захлас у пътешественика. Така например той пише „аз самият / нямам обяснение за присъствието си / в този измислен град“ за малкия Лувен ла Ньов, но и Копенхаген е описан като „призрачен“, Рим става елегия, а завръщането в него е „обезсмислено“ поради отсъствието на онази, която е всъщност най-важната. Въпреки постоянното сменяне на външния пейзаж, вътрешният тегне в застой си – разказвачът не може да избяга от меланхолията, самотата и тъгата, независимо къде се намира по света, тъй като за целта би било необходимо да

избяга от самия себе си. Показателно за тази лична трагедия е изказаното в „Сънувам все стари сънища“ твърдение, че „прелшта“ над градовете, без да се вглежда дълбоко в тях, от страх да не вникне в същината на тъгата и апатията си.

Чрез позиционирането на завръщането преди самото пътуване и завършването на живота с ретроспекция към детството, книгата изглежда сякаш „тече“ на обратно, или се прелива отвън навътре в себе си, непрестанно противопоставяйки сегашния момент с миналото на говорителя. Ала за контраст, и като своеобразно заключение на стихосбирката, Бояджиев допълва колекцията от стихотворения с пет еклози, кръстени на месеците от „Август“ до „Декември“ и последвани от стихотворението „Романс“. Трансформацията от лято към зима сякаш отразява изконния в природата преход от живота към смъртта, от деня към нощта, но и от бленуваните от лирическият говорител отминали светли дни на любовта към мрачната действителност на самотното му битие. В „Романс“ той утвърждава идеята за любовта като единствената важна чрез гумите „и мисълта / разбира се за теб / единствено за теб (разбира се)“. И действително, какъв по-подходящ завършек от това завещание към любовта, към най-ценното в наситения със спомени живот на разказвача? „Книга на градовете“ е красиво, но и болезнено искрено в тъгата си послание за истински траещите неща, надживяващи камъка на стените и калдъръма по улиците, но същевременно много по-ефимерни и променливи от тях – досущ водата, която, както четем, е „знак за неуловимото, но и обещание за повторимост“. А не е ли именно тази повторимост най-доброто, на което можем да се надяваме насред найвните мечти, че бихме могли да спрем хода на времето и да съхраним ценните мигове отвъд краткия им отреден живот? Че повторно посещавайки един град, ще преживеем същите емоции, ярко обрисували най-първата ни среща с него? „Безсмислено е да се доверяваме / на паметта на градовете“, пише Бояджиев, „Защото дъното на спомена е не в града / а в потока върху нощното ти шкафче“.

МИНА ПАНАЙОТОВА

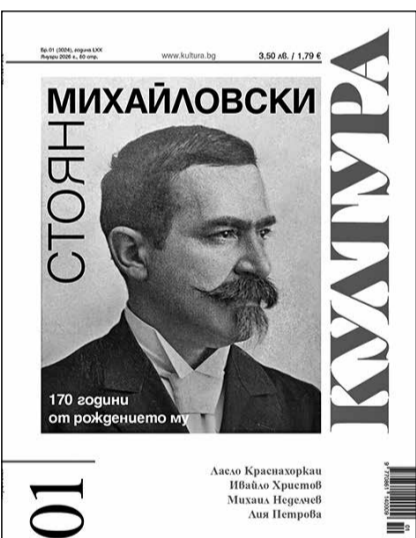
Цочо Бояджиев, „Книга на градовете“,
УИ „Св. Кл. Охридски“, С., 2025

Християнство и култура, бр. 208

Излезе от печат първия за 2026 г. брой на списание „Християнство и култура“ (бр.

208). В него е представен разговорът с хирурга от Военномедицинската академия и оподякон г-р Георги Попиванов, озаглавен *Изкушение е да анализираме дали болестта е за изпитание, или за наказание*. Втори тематичен център е проблемът „Християнство и съвременност“, в който са включени текстовете на Атанас Ваташки *Войната в Украйна като изпитание за православния свят* и на Сава Славчев *Войната – тъмни констатации и светли откровения*. Рубриката „Християнство и философия“ представя текстовете на Фабрис Аджадж *Що е истина?* и на Райнхолд Нибур *Любовта като опрощение*, а темата „Съвременен богословие“ – статиите на св. Думитру Станилоае *Страхът от Бога и мисълта за Страшния съд* и на прот. Богдан Букур *Христофанийната екзегеза в защита на Никейската вяра: светоотеческите автори и изследователите на патристиката*. В рубриката „Дебати“ Вениамин Пеев представя своите размисли за Клайв С. Луис като *Апологет на християнската вяра*. В броя е представена и новата книга на прот. Стоян Чиликов *Евхаристия и аскеза в традицията на Църквата с текста от нея Перихорезис на аскетата и евхаристията (тайнствата)*. Темата „Християнство и култура“ присъства със статията на Христо Трендафилов *Диктатор и храм*, както и с *Приказки с християнски мотиви от Мексико*. Броят е илюстриран със стенописи, икони и рисунки от книгата на Александър Кулюмджиев *Зографите Йоан Попрайков от гр. Елена и Йоан Попниколов от Габрово*, рецензирана от Владимир Димитров.

На „гръмовержец“ Стоян Михайловски и неговата сто и седемдесета годишнина от рождението е

посветен януарският брой на сп. „Култура“ – чрез гледните точки на проф. Калин Михайлов и проф. Атанас Стаматов, както и чрез малко познатите фрагменти на юбилея, озаглавени „Философия на политиката“ (1908). И още: размисли на френския публицист Пиер Тиерсе за „Одъс Хъксли и изкуственият интелект“; на испанския философ на правото Рафаел Доминго Осле за „жаждата за Бог“, както и на италианския философ Джорджо Агамбен за „последните дни на човечеството“. В рубриката „Миналото“ изследователят Хюсеин Мевсим открива непубликуван спомен на скулптора Любомир Далчев за Далчевата фамилия, а немският историк Уве Витцок се спира в интервюто си на бягството на известни интелектуалци през Втората световна война. В броя може да прочетете и Нобеловата реч на унгарския писател Ласло Краснахоркаи (в превод на Мартин Христов), както и разговори с актьора Ивайло Христов, проф. Михаил Неделчев, цигуларката Лия Петрова, с норвежкия тромпетист Нилс Петер Молвер и композитора на театрална и филмова музика Христо Намлиев. Фотографиите в броя са от изложбата „Букурещка трилогия“ на Антон Роланд Лауб, а разказът в „Под линия“ е дело на Йорданка Белева.

КОНКУРС

Портал Култура обявява годишния си конкурс за проза и хуманитаристика

Срокът за кандидатстване в конкурса е до 30 април 2026 г.

Отличията са учредени през 2014 г. от Фондация „Комунитас“ и предвиждат раздаването на годишни конкурсни награди в следните раздели:

- проза (сборник с разкази, повест, роман);
- хуманитаристика;

В конкурса могат да участват само творби, публикувани в периода **1 януари–31 декември 2025 г.** Те трябва да са дело на съвременни български автори; да имат безспорни художествени достоинства и приносен характер за българската словесност в отстояването на общочовешките и християнски ценности.

В двата конкурсни раздела се присъждат по две награди:

- **I награда** (в размер на 3500 евро);
- **II награда** (в размер на 2000 евро);

За да е валидно заявлението за участие в конкурса, до **30 април т.г.** кандидатите трябва да **предоставят безвъзмездно два екземпляра** от предложените от тях книги, придружени от **формуляр**, който може да се изтегли от сайта на Портал Култура. **Адрес за изпращане по пощата на книгите и на формуляра за кандидатстване:** Фондация „Комунитас“, София 1000, бул. „Патриарх Евтимий“ 22, ет. 3, за Годишните награди на Портал Култура.

Анета Данчева: Пазя всеки миг, който съм преживяла в Дома на преводача

Vertalershuis, 12 януари 2026

Преводачката Анета Данчева вече десетилетия наред представя нидерландскоезичната литература на българската публика. Тя е завършила журналистика, дълги години е работила като редактор в Българската национална телевизия, но никога не е изоставяла литературното си призвание. Преводаческата ѝ работа е не просто професионална кариера – тя я е оформила и като личност. В този разговор Анета Данчева разказва за преживяванията си в Дома на преводача – Антверпен, за преводаческата си практика и за вижданията си относно значението на литературния обмен.

Кога за първи път гождохте в Дома на преводача?

Беше още преди 2000 г., когато Домът се намирал в Льовен. Тогава той все още не функционираше като активна резиденция, каквато е днес, а по-скоро като удобно място за настаняване на чуждестранни гости. Моето убежище беше *Het Groot Begijnhof*, Големият бежинаж – обект от световното

културно наследство на ЮНЕСКО: красиво, но и самотно място. За човек от Източна Европа, без контакти и с все още ограничено познаване на страната и езика, беше истинско предизвикателство да намери своя път. Понякога това предизвикателство дори надделяваше над съсредоточаването върху самата преводаческа работа. Междувременно съм пребивала в Дома на преводача около двайсет пъти: след Льовен – в Елзенвелд, а по-късно и тук, в резиденцията Осткастел в Антверпен.

За мен Домът на преводача е като остров, на който можеш за известно време да се откъснеш от „ежедневното“. Така получаваш възможност да мислиш свободно и широко – и философски.

Защо толкова обичате да се връщате в Дома на преводача?

За мен е безценна възможността напълно да изляза от собствената си балканска реалност и да се потопя изцяло във фламандската култура. Тази смяна на перспективата обогатява не само работата, но и живота ми. Резиденцията отдавна играе ключова роля в дейността ми в България. Знанията и експертизата, които натрупах там, далеч надхвърлят факта, че след това е излязла една или друга преведена книга. Те поставиха основата за представянния на книги, участия във фестивали, срещи между фламандски автори и българска публика, менторство, сътрудничество с белгийското посолство и изяви в национални медии. Два пъти участвах и в проекта „Поезия в метрото“, в рамките на тазгодишния от който стихове от 25 европейски държави намират място в метростанциите на София. Днес пътниците могат да прочетат моя български превод на стихотворението „Домоводство“ от белгийския поет Макс Темерман (стихове от него са поместени в този брой на ЛВ, б.р.). Преживянето и популяризирането на фламандската литература продължават да бъдат за мен източник както на удовлетворение, така и на почуда: как успех да постигна всичко това, при положение че всъщност съм интровертна и имам силно натоварена професионална заетост? Може би без периодите, прекарани в Дома на преводача, това нямаше да е възможно. Пазя всеки миг, който съм преживяла там.

Как видяхте развитието на Дома на преводача през годините?

Както вече казах, първото ми пребиване беше белязано от изолация и необходимостта сама да си проправям път. Това днес е коренно различно. Има изключителна откритост и почти никаква бюрокрация. Организацията *Literatuur Vlaanderen* общува лесно и предлага ефективна подкрепа без усложнения и формалности. Много ценя и възможността да пребивам тук често заедно с колега. Дори когато работим по различни проекти, можем да си задаваме въпроси, да споделяме съмнения, да си даваме съвети. Понякога дори намираме оригинални решения заедно, въпреки различията между целевите ни езици. И накрая, за мен е много важно, че в Дома на преводача всеки ден се доставят двата големи национални вестника. Така получаваме добра представа за актуалния живот в Белгия – не само като информация, но и като език. Четенето на пресата ни помага, като чуждестранни преводачи, да бъдем в крак с най-новите развития в живия нидерландски език.

Работата ми в Софийския университет е предизвикателство, но и мисия – да предам натрупаното знание.

Какво Ви даде в личен план времето, прекарано в Дома на преводача?

Първият ми престой беше културен шок: голяма, прекрасна къща, но пълна самота. Независимо от всичко възприемам дори това негативно преживяване като обогатяващо. Всеки престой ми донасяше по нещо ново – своеобразни „житейски уроци“: социални контакти, умение да съжителстваш с другите, уважение към личното пространство. Имах твърде малък опит със съвместния живот, а тук стъпка по стъпка осъзнах как се прави това. Научавах се да се съобразяваш с различни ритми, навици и култури. Не е преувеличено да се каже, че Домът на преводача е допринесъл за личностното ми формиране: с всеки престой се развивах и аз самата. В професия, която по своята същност е изолирана, това място ми даде усещане за принадлежност. Всеки престой се оцветява и от човека, с когото делиш пространството: дали се разбирате, на една вълна ли сте. Особено добри спомени пазя от няколко германски колежи – открити, спонтанни и непринудени хора, с които лесно намирах общ език. Марлене Мюлер-Хаас, изключително всеотдайна колежка и човек, днес вече смея да нарека приятелка. Във всичко, което правя, ме дублира стремежът към личностно развитие и неизчерпаемостта любопитство към света, изкуството, природата и хората. И към големите екзистенциални въпроси на нашето съществуване: кои сме, откъде идваме, накъде отиваме? За мен Домът на преводача е остров, на който за кратко можеш да се откъснеш от бита и всекидневието и да мислиш свободно, широко и философски. Затова той за мен е много повече от обикновено работно място.

Имате впечатляващо творческо портфолио. Кои произведения и автори са Ви оставили най-силен отпечатък?

Преживяла съм романи от Луи Пол Боон, Хуго Клаус, Стефан Хертманс, Петер Верхелст, Кун Петерс, Анелиз Вербеке, Барт Муярт, както и поезия от съвременни автори – все произведения с високо художествено качество. Но ако се взгледам в личното си преживяване, има няколко книги, които наистина ме докоснаха дълбоко. „Голи ръце“ на Барт Муярт беше изключително преживяване. Никога дотогава не бях чела нещо подобно: толкова пестеливо, толкова силно, фино и загадъчно – едновременно за деца и за възрастни. То ми показа, че и с малко гуми може да се каже много. Творчеството на Анелиз Вербеке също заема особено място за мен – не само романът „Трийсет дни“, но и прекрасните ѝ разкази. Обичам краткия разказ като жанр и преживянето на „Алилуя“ беше истинско удоволствие.

Когато погледна назад към постигнатото, изпитвам удовлетворение и почуда. Може би без периодите в Дома на преводача това нямаше да е възможно.

Отскоро преподавате в Софийския университет. Как протича тази работа?

В магистърската програма „Преводач-редактор“ за първи път в учебния план през тази академична година е включена нидерландскоезичната литература. Ръководя занятия по художествен превод, като се стремя да предлагам широк спектър от текстове – от класически до съвременни, за да могат студентите да опознаят разнообразието на нидерландскоезичната литература. Това е предизвикателство, но и мисия – да предам натрупаното знание. Профилът нидерландски-български е нишов, но се надявам, че присъствието му в университета е начало на положително бъдещо развитие. Малко хора знаят, че между Белгия и България съществува особена историческа връзка. Като преводач аз я преживявам като източник на вдъхновение и смисъл за работата си. Фактът, че първата българска конституция е моделирана по белгийски образец и че символи като лъва и мотото „Съединението прави силата“ присъстват и в двете страни, подчертава една по-дълбока културна родственикост, която често остава незабелязана.

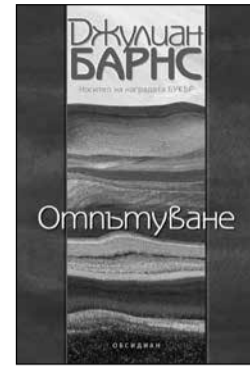
Тази споделена история ми позволява да изграждам мостове между двете страни – не само на езиково равнище, но и по отношение на менталитет и културни ценности. Обменът на знания и опит – например за белгийските архитектури и инженери, които някога след Освобождението са работили в България – разшири хоризонта ми и обогати преводаческата ми практика. Благодарение на тези исторически връзки се чувствам по-малко изолирана в работата си и мога по-добре да предавам на българските читатели нюансите и контекста на фламандската литература. Съзнаването, че преводите ми допринасят за укрепването на тази межкултурна връзка, придава на труда ми допълнително измерение и смисъл.

Национален фонд „Култура“

https://www.literatuurvlaanderen.be/nieuws/vertalershuis-aneta-dantcheva?utm_source=chatgpt.com

Човекът като биология

Появата на български на „Отпътуване“ на Джулиан Барнс съвпадна с широко рекламирания негов разговор с Иън Маклоън, който можеше да се гледа и онлайн. И книгата, и срещата между двамата големи британски писатели и приятели попадна под знака на отпускането на Барнс от литературната сцена. Лайтмотивът беше – добре е писателят сам да сложи край и да посочи последната си книга, за да

не стане така, че смъртта да го завари в момент, когато поредното му произведение е недовършено и да започнат опити за дописване, спекулации и пр. Изобщо завещанието трябва да е ясно и да не подлежи на интерпретации и своеволия. Погледнато така, ясен е и ключът, през който ще се гледа на „Отпътуване“. И наистина, в десетките рецензии за книгата във водещи британски медии се набляга на равностметката, която тя предлага. Равностметка житейска, но и литературна. Още повече че в „Отпътуване“ наистина има препратки към предходни романи на писателя, обсъждане на неизбежните повторения и автоцитати, които мимикрират от текст към текст и които – ще добавим ние – не са белег на немара или амнезия, както загатва Барнс, а са плод на стила; виждаме поколенческата ситуираност, оценките за други писатели – като Исмаил Кадаре например, леката ирония по отношение на Нобеловата награда, шегата с „Букъра“, който няма да помогне, ако искаш да привлечеш вниманието на лекарите в болницата, където си един сред многоото чакащи болни; смъртта на жена му, неговата собствена болест...

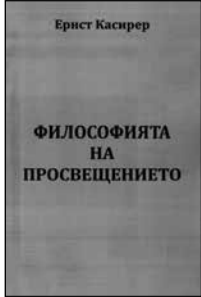
Вторият неизбежен въпрос, който обсъждат критиците, е спецификата на романовото писане на Барнс, което съчетава фикция, философски размишления и малко по-общо – есеистика. А в случая то е и в жанра на автофикцията, поставяйки въпроса трябва ли писателят да спазва обещанието да не превръща в персонажи реални свои познати и морално ли е да разказва историите им. Разбира се, ние не знаем дали действително имаме реални истории, или това отново е игра, но факт е, че една от важните теми на „Отпътуване“ е въпросът за границата между живота и литературата. Някои критици дори казват, че с този хибриден в жанрово отношение роман Барнс се сбогува с жанра на традиционния роман и с темите, които развива по време на цялата си писателска практика – човешкото сърце, любовта, паметта и смъртта.

Каквото и да кажем обаче, едно е сигурно, Барнс се сбогува. Сбогува се с писането, с успеха на един живот, посветен на литературата повече от 45 години и обхванал романи, разкази, мемоари, есета, пътеписи, преводи и дори малко детективска проза, писана под псевдоним. Но в някаква степен се сбогува и с живота, защото това е книга за смъртта. През начина, по който най-вече поезията мисли смъртта, през конкретни истории за умирането, до големия философски въпрос къде отиваме след нея, какво оставяме, как и какво може да се помни от нас. И твърде обезкуражаващата констатация, че справедливостта не е механизъм, който направлява Вселената, и трябва да се примирим, че на добри хора често се случват лоши неща, както и обратното.

Но най-голямото сбогуване, което е фокус на книгата, е това с паметта. С илюзията, че можем да разберем по-добре и себе си, и миналото, ако успеем да се върнем назад. Но най-вече – сбогуването на човека с личната му памет, сбогуването на всяко живо същество (на кучето, което не знае, че е куче) с нея. Марсел Пруст е формалният герой в тази книга, но по-скоро той е в нея като контрапункт. Защото – и това Барнс внушава през десетки примери – няма никаква гаранция, че магеланата, която тук е метафора на предмети, действия, хора, може да събуди онова усещане от първия досег с нея. По-скоро не може. Живеенето е едно отслабване на паметта, в което може да не помниш не просто близките си, успехите си, думите си, тялото си, но и какво си, кой си бил. Да, „Отпътуване“ е книга за старостта, за деменцията. Тя не е жизнеутвърждаващият разказ за „третата възраст“, който ни предлагат съвременните скандинавски писатели. Тя е опустошаващ емоциите разказ, който оголва човешката безпомощност и показва, че онова, за което говорят философи като Агамбен – онзи „гол живот“, не произтича само от екстремните ситуации, а това е нашата човешка участ, в която идва един момент, в който не се знае жив ли си, мъртъв ли си и каква всъщност е разликата. Човекът като биология.

АМЕЛИЯ ЛИЧЕВА

Джулиан Барнс, „Отпътуване“, прев. от английски Надежда Розова, изд. „Обсидиан“, С., 2026

Ернст Касирер, „Философията на Просвещението“, прев. Камен Дозанов, изд. „КИКС ДЕВ ЕООД“, С., 2026, 432 с., 18.00 €

Един от важните политически мислители на миналия век, професорът от Харвард Крейн Бринтън определя така значимостта на това изследване на Касирер: „Книгата е забележително обобщение на работата на цяло едно поколение автори от различни области, всички ангажирани с реабилитирането на XVIII в. от многото недоразумения, които романтиците от XIX в. – а също и позитивистите – са натрупали относно творчеството на своите предшественици.“

Денис Джонсън, „Сънища с влакове“, прев. Владимир Молев, изд. „Лабиринт“, С., 2026, 104 с., 10,20 €

„Лабиринт“ представя един от култовите американски писатели, за когото критиците казват, че променя американската литература. Известен е със своята кратка, фрагментарна проза, обърната към уязвимите в обществото. „Сънища с влакове“, която е финалист за наградата „Пулицър“, умело съчетава философския разговор за т.нар. обикновен човек в контекста на темата за Америка като мит, но и като реалност.

Питър Сингър, „Етика в реалния свят“, прев. Александра Трайкова, изд. „Изток-Запад“, С., 2026, 344 с., 18 €

Широко признат за интелектуален основател на движението за правата на животните, Питър Сингър е професор по биоетика в Принстънския университет. Книгите му са световни бестселъри. В „Етика в реалния свят“, която включва кратки есета, Сингър насочва вниманието си към ключови теми: климатичните промени, крайната бедност, животните, абортта, евтаназията, генетичната редакция на човешки ембриони, спортния допинг, продажбата на бърбреци, търговията със скъпи произведения на изкуството, начините за увеличаване на щастието в света и др.

За насмешливото литературознание на сериозно, под зоркия поглед на Борхесовата котка

Старата мъдрост, че човек не трябва да се взема много на сериозно, е дотолкова гразнещо популярна, че е се превърнала в клише. Животът и бездруго е прекалено сериозен сюжет с неочакван, но загължително трагически край, за да си въобразяваме, особено ако се занимаваме с хуманитаристика, че сме хванали господ за шифера. Отново гразнещо, при това жаргонно клише. Добре, нека го кажа поетически: „и говорим за глупости, важно вирейки нос,/ или с израз на мъдра умора/ и изобщо, стараем се да не става въпрос/ за вида на хвърчащите хора...“. Дали той би се почувствал поласкан, че замесвам името му с шлагерните стихове на Валери Петров, които пародират интелектуалската парвенющина, не знам... Но именно за такъв рядък екземпляр от рода на хвърчащите хора ще стане дума тук. Това е професор Никола Георгиев и неговата нова книга, издадена посмъртно по записки от старите тетрадки. По-точно това е проектът му за нова книга, която съдържа публикувани или не статии, студии, интервюта, мисли и афоризми и планове-конспекти за упражнения и дискусии в кръжока „Насмешливо литературознание“, създаден от самия него.

„Прозвища и термини“ (2025, София: Нов български университет) е заглавието на тази книга, съдържаща мислите на един гений. От откъсването той продължава да ни провокира, да ни нашенва идеи, да задава мисловни посоки, да ни поставя в креативни казуси, да предизвиква дискусии. Текстовете в нея са гениални именно защото са незавършени и звучат тезисно, манифестно, казуистично, евристично. Тази книга е неговото твърде щедро завещание. В нея има за всекиго от нас по нещо, четем и се разпознаваме в неговите литературнокритически и исторически сюжети (тук ще възкликна в неговия дух: „Бря! Някои от нас вече сме в историята?“), същевременно това наследство ще се окаже твърде непосилно. Всички сме се учили от него, твърди Данчо Ефтимов, но никога от нас не пише като него. Мнозина са повлияни от него, научили са какво ли не, но малцина го следват. Или поне някои от нас от време на време успяваме (или се ласкаем от мисълта) да стъпим в крачката му, при това за малко. Той прави кръг, и още как, толкова млади хора увелича след себе си, включвателно и в късните години от живота си, когато сформира кръжока „Насмешливо литературознание“. Никола Георгиев последователно и методично провежда екзерсизите на тази своя Платонова школа, пишейки усърдно в тетрадки с цветни корици с наивни картинки плановите на семинарните си занятия с насмешливите си млади съюзници. Ето, вижте:

26 април: „Май“ – Яворов и Смирненски – „Да славим пролетта“. „Майска вечер“. Контраст с „Теменузи“. Вътре в езика една дума получава и дава множество значения, често противоположни, напр. МАЙ (Яворов – Смирненски). Мото на групата: „Присмей се първо над себе си, после над другите“. (Все пак изпълнимо.) Литературата: да гразни, да угажда. Преобладава комиката в превращенията, назовано с какви ли не смътни названия: „пародия“, „бурлеска“, „трагикомедия“, „хероикомика“. Но когато има преобръщания с имплицитна комика? Как да го наречем?? Ботев, „Хаджи Димитър“ – Пенчо Славейков, „Харамии“. В „Харамии“ бшовото, прозачното, без баладно в съдбата на хайдутите. Битките между

направления, групи. Има градация в названията им: „защита“ – „разпра“ – „битка“. 1) Дефанс е илюстрацион (Ронсар и други). „Defence of Poetry“ – Филип Сидни. 2) Разпра – Ла керел де зансиен модерн (води я Шарл Перо) – вече между равни. 3) Битка – „The Battle of the Books“ – Джонатан Суифт. Метатропия – предложение за преобръщане. „Угасна слънце“ като метатропия на „Хаджи Димитър“. Пенчо Славейков, „Предговор към „Стихотворения“ на Яворов“. Предговорът като полесражение. Уайлд (към „Портретът на Дориан Грей“). Щом има епистоларен роман, има и епистоларна лирика. Да се изследва.

И т.н., и т.н.

Позволах си този дълъг цитат и го посвещавам на всички нас, които, заровили нос в научна, академическа (и пази боже административна) работа, по университетите и факултетите, преподаваме някак между другото, позабравили методологичния подход и огромната отговорност на това дело. „Учител по литература ли? Не съм от тях.“

Всяка една от тези теми, всеки един от формуираните проблеми е задача за голям авторски колектив, за колективна монография, за сборник, за дисертационно изследване. Идеите и думите се надпреварват с живота и времето – нашето и вашето лично, частно, ограничено физическо време. Нямаме време да го проживеем, да го осмислим, да го изработим. Много ли изисква Учителят от нас? Школа има, а като че ли няма последователи? Никой не може да бъде като него, въпреки че сме излезли изпод ръкавите на шинела му. (На това място ми се приближда ироничната му усмивка – „хм, в тази специфична геополитическа ситуация, подобна метафора е, като че ли, неуместна...“) Затова не съм сигурна, че сме готови да получим това завещание, че е по мярата ни, че можем да го понесем. Чест прави на колегите от Нов български университет, че дръзват да го отворят. Смели са. Книгата излиза в тяхното издателство с всички съпровождащи я ангажименти – работа по архивите, финансиране, редактиране. Разбира се, книгата е факт и благодарение на смелата съпруга на професора – Весела Груева, която поема риска.

Той, Никола Георгиев, ни гледа от портрета на първата страница – великолепно изпълнение, страховтна композиция. Гледа ни с онзи насмешливо ироничен, пълен с доброта и любов поглед на избънземен разум, с широко отворени любопитни по детски очи, които обемат света и нашенват: „Литературознанието тясно за мойта душа е...“. Ами, прав е. В тази книга ще става дума и за история, и за битки, и за анекдоти, и за парадоксалната съдба на творби, личности, творчески формации, школи и направления... Ще става дума за опера, музика, фотография, театър, изобразително изкуство, за политика и образование. Но на първо място – за езика. Той е тематичната и проблематична парабола, която описва тази книга. Той е и неговата поанта. В ръката си професорът държи неизменната писалка, но някак си отвисоко я е хванал, като показалка, не се пише така... Позира, играейки, цитира сам себе си, превъплътен в ролята на пишещия човек. Най-странното е, че на една ръка разстояние, на бюрото до него са поставени нож и ножица. Вероятно за разрязване на книги и кроене на литературни шинели? Титаничното дело по разчитането

на ръкописните му тетрадки е дело на Надежда Стоянова и Владимир Изготов. Професорът отказваше да пише с машина, а компютъра наричаше „дяволска машина“. Текстовете му, разказваше той, навремето набирала една приятелка на Весела: „клавиатуристка с дяволска машина, която ще дойде вкъщи от другия край на София“. Редакцията и сглобката (не е политически шаблон) на отделните опуси в глави, подглави и части, а и цялостната композиция на книгата, също не по-малко страховното дело, са извършили Бойко Пенчев и Йордан Ефтимов. Прекъсванията в текста са отбелязани с квадратни скоби, абсолютно коректното четене и набиране на дяволската машина не пренебрегва, не допусква и не преиначава нищо от написаното от Учителя. Не са спестени и (а вероятно това са и най-ценните) автотекстуални забележки, които ни карат ту да се озадачаваме, ту да се ядосваме, че (а ла Шехерезада) разказът спира на най-интересното място. Усмивваме се и се възторгваме на иронията му или се хвърляме в мрачни съмнения и бурни възражения заради реплики от интервюта му, в които той разговаря ту с наивна журналистка, ту с философ, ту с духа на Макс Фриш, ту с призрака на комунизма и капитализма, на русофилството и русофобството, на Балканите и Европа. Например:

„Много обичам нож с две остриета“, „Идват трудни дни за капитализма“ (Втора част, „Интервюта“), „Съдбата на авторитетите е печална“, „България избърза, че се върза така здраво за запада“, „Русия ще посегне на старите колонии – България и Румъния, когато ЕС се разпадне“.

И сме буквално скандализирани от твърденията като:

Кой ви каза, че обичам литературата?... Не, аз не я обичам. И съветвам студентите си да са лобопитни, да им е интересна, но да не се влюбват и да не се пристрастяват към автори.

А какво е литературата?

Ако вярваме на Верлен – то всички безплатно на този свят е музика, но ако я няма музиката, то остава точно тя – литературата.

За него литературата беше всеобхватност и смисъл. А смисълът няма как да бъде обичан, нали? За разлика от хората. Той, анархистът, боборецът, авантюристът (два пъти политически емигрант, първия път през 1958, когато на границата се стреля на място), който протестираше срещу всякакви догми, та били те и сакрални („как може така: Да нямаш друг бог освен мен?“), който обичаше повече апостол Тома Неверни с неговото съмнение и бунтовничество, беше повече християнин от християните. Защото приемаше всички хора – и тези, които обича, и тези, които (думата „мразя“ не съществуваше в речника му) „обича по-трудно“. Сложна личност, живееща в противоречия и едновременности, дуелирайки се с двустри мечове, и същевременно изпълнен с кристална яснота.

Разтваряме тази книга и безпомощно свиваме рамене пред заглавия като „Великани, лилупути и литератури“ (първа и втора част представя един прочит на съдбата на световната литература в безпощаден теоретичен ракурс съвсем по Суифт) или

„На подлизурковци като нас не се полага Нобел“. Озадачаващо повдигаме вежди на формулировка като „Доплънки“ към първа, към втора глава – това са онези допълнителни мисли, които не са подлънки, не са скрити под повърхността на текста, а равностойно поясняват, допълват. Храбрият шивач ги е пришил направо върху шинела на литературната теория. И ги е издигнал в чин „термини“.

А какво можем да очакваме от заглавие на литературно-теоретически сюжет, озаглавен така: „Между звездните небеса и печените патици на трапезата“, присещайки се за онези обещаващ нож от снимката на първа страница – вероятно наточен и за разрязване на патици? Тук професорът констатира няколко истории за звезди и групата Плеяда (римувана се с Елада), за „старата Александрия и в новия Париж“, но и за измислените звездни небеса на символизма, а наоколо ухае апетитно на печена патица. Става дума за руската група „Арзамас“, в която участва и младият Пушкин „съвсем не като украсително име“, а също и художникът Шишков, но „средична фигура е Николай Карамзин“. И тук професорът се впуска в колоратурна вариация върху римите „Пегас-Парнас-Арзамас“, спекулирайки с ефекта на излъганото римо очакване (родил впрочем в чудатото въображение на стиховете толкова вицове и анекдоти, някои от тях нецензурни). Какво очакваш, ти, лобомъдри ми читателю от този бомбастичен Арзамас? Че се е родил от искрата на Пегасовото копито ли? Нищо подобно. Ето го и разказа:

Крилатият кон Пегас кацнал на планината Хеликон, ритнал земята и от нея протекъл извор, който станал свещено място за музите и вдъхновението.

Край него мигом зацъкали музите асистентки и така... Чак пък асистентки! После продължава вариацията в три действия:

Парнас пък, висок планински връх в Елада, е друго сборно място на музите и Аполон. И двете гуми живеят през вековете, а през 19. век „Парнас“ става прозвище на силна френска литературна група.

Но не очаквай, мили ми, вече изгладнял читателю, да стигнем до допускането, че и с Арзамас нещата стоят толкова митологично и поетично, напротив – това бил малък градец, отчайваща провинция Нижни Новгородска, прочут с вкусните си угоени патици. И компанията на Карамзин честичко си устройвала с тях пищен угощения. Така покрай литературните беседи и прения се изпива доста водка и бяла патица отлитат към небитието, увенчани със съответните подправки. На предвзетите си колеги от кръга на руската „Беседа“, карамзинци отвърщали – ние пък сме от групата „Арзамас“. „Литературознанието, дал господ, има за какво да се надсмее над себе си“ – завършва тази поучителна история Никола Георгиев. То живее, осъдено на двупластовост, и една от задачите на т.нар. „насмешливо литературознание“ е да се надсмива, но и самото то да породи насмешка. Това означава да се отвори към останалия свят. Защото смехът поправя и лекува. Обратното е масонщина, елитарщина, пролетаризъм, догматизъм. Да нямаш друг Бог освен мене – е, много забрани, много нещо – негодуват професорът. За срещата на литературата със света, за границите на литературността и много още Никола-Георгиевски теми ще стане дума в тази книга. В нея има немало повторения, уточнения, съмнения, перифрази на вече казани неща и отново повторения. Нейната нествършеност и повтаряемост обаче не е гразнеща, напротив – тя звучи като

симфония. Незавършената симфония на Берлиоз. Или може би fuga? И така: „Прозвища и термини“ или...? Това е „недовършеното наследство“ на Никола Георгиев, което прави заявка да ни поведе из дебрите на литературните таксономии, из терминологичните и речникови лабиринти на теоретичната мисъл, която трескаво се лута в търсенето и обяснението на смисъла с ясно то съзнание, че носи стихията на отрицанието. Всяко определение е отрицание. Никола Георгиев с неприкрито удоволствие цитира Спиноза и вярва, че отрицанието е градивният модус в поведението на теоретика. Отрицавай, съмнявай се във всичко, доказвай, аргументирай се, бъди кристално ясен. Бъди като учителя в училище. Иначе? Просто няма смисъл от твоите теоретически научни напъни, нищичко няма да се роди. И без това, отбелязва с дяволита усмивка авторът, „животът на една литературна школа или течение е петнайсетина години – точно колкото средната възраст на живота на едно... мазаре“. Усмивайки се на тази литературоведска алегория, ще заключим ние, щом теорията е мазаре, то историята сигурно е кон? Колко ли конски сили притежава българската литературна история? Но мазарето е по-жилаво животното, по-непретенциозно, то е благословено. И яде по-малко, чувствително по-малко. Не мисли конкурентно като коня. Не се състезава с никого. Употребяват го за работа, не се бърка в идеологически употреби. Дори и да е сиво като теорията (ако вярваме на Гьоте). Впрочем Исус влиза в Йерусалим на бяла ослица. Благословени са заниманията с тази наука, чиято стихия (красивият лебед или грозното патенце, тя твърдо стои в животинското царство) понякога е неясна и смътна. Високомерна и надута, гордо се пъчи, че е открила някакви истини. Понякога тя каканиже или шикалкави. Гради най-странни синонимни гнезда от понятия, попаднала в собствените си омагьосани мрежи. Ах, теорията...

Думи, думи, думи... но нали трябва да има и някаква система в тях? Смелостта на анархиста законодателя Никола Георгиев е именно в умението му да задава въпроси и да дава отворени отговори, да внушава, че съмнението и евристичното мислене водят до постигането на истината. На някаква истина. И настоява, че символ-веруето на теорията е самата творба, свещен Аристотелев принцип. Книгата на Никола Георгиев носи предизвикателното мото от Радичков:

Всяка една завършена работа, както и всяка една завършена постройка ми изглеждат глупави и надменни. Предпочитам развалините...

Тази идея за руините на душата, които всеки творец трябва да си осигури и ревниво да пази, за да твори, беше, ако се не лъжа, на Джейн Остин. А и Пушкин я препотвърждава, самомнително, по мъжки. Тази книга не дава завършени и готови истини. А да не би животът в своята цялост и пълнота да е завършен и смислен? Всеки човешки живот е провал, твърди Далчев. Никола Георгиев го казва обнадеждаващо, следователно по-мъдро:

Човекът е взел от постигнатото и непостигнатото. И този взел всъщност е животът.

Нима има нещо по-тъжно и по-безвкусно от завършената самодоволност? В метафората на Монтескьо за *le jardin imparfait* Никола Георгиев и неговият някогашен състудент, приятел и съмишленник Цветан Тодоров се срещат, за да продължат своя недовършен нествършен разговор. Настоящата книга рисува ескизи, пръска щедро идеи, очарова читателя и очаква някой да ги претвори. Ясно е, че операционният апарат на

литературната наука е нейният език. Затова към думата „термини“ Никола Георгиев добавя „прозвища“, за да обясни колко случайно понякога, но пък няма нищо случайно в този свят, се раждат литературните таксономии, категории и определения, имена и значения на школи и течения, на фигури и тропи, на аксиоматични понятия. Етимологията и генеалогията на понятията е всичко и... нищо. Понятията могат да имат метонимичен, а могат да имат и метафоричен, понякога анекдотичен произход. Но най-важен е разказът, само той и нищо друго не е толкова значимо и съществено в науката, а и в изкуствата. Негово величество разказът е животът на литературата, той е животът въобще. Защото около размишленията върху всички тези неща и представи като: Плеяда, Буря и натиск, Прокълнати поети, петраркизъм, парнасизъм, структурализъм, Изубено поколение, шекспиризация, лирика, раблезианство, апозиопеза, анжамбман, Арзамас, дактил, Ареонаг, ОБЕРИУ, дадаизъм, мимезис, Центрофуга – метафорични и метонимични конструкти, които се спояват в една доста стройна композиция като за недовършена книга, Никола Георгиев нароява безкрайно много разкази, истории и интерпретации. Границите между фикционална и факционална визия се размиват. Смесово определителни метафори като *Sturm und Drang* – „буря и натиск“ е възможно най-подходящото романтично име на движението, твърди той (това е прозвище, претруващо се на термин, при това родено в сърцето на Просвещението, ще добавим ние) например, нямат нищо общо с назоваването. Така, едно уж многозначително, модерно зодиакално название се оказва семиотично (езотерично-символистично) натопарено. Такива са имената на писания и кръгове като „Везни“, „Хиперион“, „Хипербореи“. Но какво да мислим за кръга „Стрелец“, който загърбва зодиакалната езотерика, защото просто взема името на една стихосбирка. Понятия не са, а гали са прозвища? Кои и чии явления именуваме? Аршинът, приложен към тях, действа различно. Първа част на книгата, озаглавена „Архив“, подхваща именно темата за прозвищата, понятията и линиите, които минават между тях. Един от интересните моменти е забележката, подхвърлена по повод езика на литературните манифести и синонимиите на защита, възхвала, плесница, апология, борба, разбирали като някаква литературна кауза, територия, понятие или културна ситуация. Един от следовниците на Никола Георгиев в теорията преди години се пробва в този много опасен и неблагоприятен жанр без бъдеще – литературния манифест. Много му се радвахме тогава, когато излезе и удари с големия гилдиен чук литературоведската самомнителност по главата, обявявайки ако не смъртта, то поне печалното бъдеще на българската литература. Оказа се неправ. Но добави метафората удар с чук към таксономичното съдържание на понятието, разберирай жанра манифест. Оказа се духовит и оригинален, разигра този удар с чук като баталия, една нова Илиада в българското литературознание. Решихме, че това е достатъчно. Но не за дълго. Последваха го други гръзновени мъже, вече от моето поколение, в опита си да формулират понятия като нова социална поезия, нова политическа поезия, двойно дъно на класиката. Доколко успяха да прозвучат убедително и спечелиха ли следовници? Не е важно. Важен е жестът, търсенето, будният ум, просветеният разум. Вдъхновението. А то, съчетано с талант, дава добри плодове.

Джулиано да Емполо, „Часът на хищниците“, прев. Силвия Колева, изд. „Ентусаист“, С., 2026, 136 с., 9 €

Джулиано да Емполо е италианско-швейцарски писател, есеист и политически анализатор, известен с това, че говори за механизмите на властта отвътре. Сред важните теми, които поставя са ролята на новите технологии днес, разрастването на популизма и разпадането на институциите заради бяното разрушаване на установените с десетилетия правила.

Ханс-Херман Хопе, „Кратка история на човека – прогрес и упадък“, изд. БМС, С., 2026, 202 с., 15,00 €

Както казват анализаторите, „Кратка история на човека“ е безкомпромисна защита на свободата срещу всички форми на колективистка власт. Част от тезите на автора звучат много радикално, но това, което е безспорно, е, че днешният човек има нужда да му се напомня, че свободата не е даденост.

Доменико Старноне, „Старецът край морето“, прев. Паулина Мичева, изд. „Колибри“, С., 2026, 144 с., 10 €

За първи път на български излиза роман от родения в Неапол италиански писател Доменико Старноне. Той е един от най-известните съвременни италиански автори, носител е на наградата „Стрега“ (2001) за автобиографичния си роман „Улица Джемито“, преведен е на над 35 езика. Но около името му се шуми не само заради качествата на собствените му текстове, а и защото много критици смятат, че именно Доменико Старноне е авторът, стоящ зад псевдонима Елена Феранте.

За насмешливото литературознание...

от стр. 5

Има ли истина и можем ли да търсим позитивното познание в наука като литературата? И можем ли непременно да обвържем метафоризма с понятието? Терминът е метафоричен, прозвището – метонимично? Де да беше толкова лесно. Но именно по линия на прозвищните синхронни и диахронни връзки с автори, творби, епохи и явления се дефинира и избистря традицията. Логично звучи, но... едва ли. Именно това колебание и поредицата от отрицания ни изпълват със смисъл. Смисъл в заниманията ни с литература и литературознание, при всички рискове и изкушения, идещи от злобата на деня, в откази, бягства, дезертиране от полето на високото хуманитарно поприще. Въпреки това смисълът остава. Най-важният урок на Никола Георгиев в книгата се прокрадва между редовете.

Вглеждам се в онези носталгични пасажи, където той реди екземплати без имена. За имената се досещаме – болезнено непрежалими са. Тук са и Яни Милчаков с неговите литературни бягства, дипломатически новоамплоа и бляскави завръщания... Тук, лаская се от мисълта, че съм и аз с моите налудни обсесии по балканските и турските литературни сюжети и автори. „Какъв автор може да е Орхан Памук?“ – дразни ме от отвъдното професорът. „Що за писателка е тази Пърл Бък, че и нобелистка?“ Ами – иронична писателка е, професоре, даже мелодраматично-драматична, толкова остроумно е преразказала Библията, че би Ви харесала, обазагам се. Тук е Шуменската школа, приютила в мракобесните времена, обитавайки щастливо североизточните далнини, далече от центъра, светли и неудобни умове, които сравнително необезпокоявано четяха лекции в тогавашния педагогически институт. Тогава шуменските студенти имаха щастието да слушат освен Никола Георгиев и Светлозар Игов, Тончо Жечев, Моско Москов, Розалия Ликова, Ванда Смоховска. „Шуменският Тарту(О)риент“ – произнасяше го бавно и провлечено, натъртвайки с удоволствие на „риент“. Какво ли е останало от него... гиеп...

Обрасла с неразрешими въпроси, тогава литературата се оказва свободна, а литературознанието неочаквано се превърна в занимание с бъдеще. Тогава, в 90-те, макар и трудно, това се случи, днес това ни звучи все по-немисливо. Но има хляб в него все пак, обратна на апокалиптичните настроения, че ерата на изкуствения интелект ще ни превърне в непотребни. Понякога завиждам на Никола Георгиев, на Яни Милчаков, на Светлозар Игов, че не доживяха събдяването на тази каша на подмяната и обезсмислянето на оригиналността, на човешката мисъл. Но пък си представям ироничните им усмивки, ако можеха да чуят колко злобещо звучи името на този конструиран оксиморон на сръбски: *вещачка интелегенция*. Вещерска направа, дяволски машини, абсурдна работа. Впрочем Никола Георгиев със сигурност щеше да запази самообладание и сигурно би повторил, това което е написал тук:

Струва ми се, че ролята на компютрите се преувеличава. Те не изтласкват толкова решително книгата като книга.

Природата на езика и писмеността остават. А всъщност става дума за човека. Да не би да звучи по-малко абсурдно името на дадаизма (от гада, фр. – игра на дървено конче) или акмеизма (от акме – върхът на), иначе казано, ние сме най-добрите, или както казват шопите, „ние сме връх“ – отбелязва професорът? Разлиствайки страниците на „Термини и прозвища“, усещам мистиката на нейната диалогичност. Духът му витае над всяка фраза, израз, препинателен знак. Давам си сметка, че влизам в диалог с мъртвите, а и всъщност смърт няма.

Нека се вгледам в друг екземплат на професора. По повод на акмеизма той разказва следната история: явявайки се като отрицатели на символизма в Русия, акмеистите започват да издават своето списание „Хиперборей“ като отговор на символистичното списание „Аполон“. Какво е Хиперборей ли? Това е онази далечна щастлива страна, където емигрирал Аполон. С други думи, Богът на вдъхновението вече броди по нашите страници, ние, акмеизмът, сме неговата родина, вие, символистите, сте мъртви. А „вие“ и „ние“ са обекти, също подлежащи на категоризиране:

кръжок, кръг, работилница, цех поетов, братство, школа, дружина... Да видим литературата в прозвищата, през понятията – това ни предлага професорът и като един нов Адам, иронизирайки сам себе си, запреща ръкави, за да обясни вече дадените имена на нещата и явленията, подреждайки света, който създателят му е отредил, сам не съзнавайки, че Бог е и самият той. Спомням си, че едно от прозвищата на Никола Георгиев е било *Богът*. И понеже *omnis determinatio est negatio*, той ще си позволява периодично да подлага на съмнение дори самата идея за Него и това няма да звучи богохулствено, ще се шегува и с кумирите ни, и с фанатичните ни пристрастия. Ще пародира дори собствените си опити за терминологични обяснения, твърдейки, че „в прозвищата като че ли има повече литературност“, тоест повече смътност, многозначност, словесно и мисловно творчество. Разграничаването между *terminus* (от „граница“, „граничен камък“) и прозвище (от „прозват“ на рус., „да нарека“, „допълнително име или название“, от „позвати, надимак“ на ср.) „уря на камък накъдето и да тръгне“, твърди той. А и „в някои от прозвищата може да има и повече човечност“. И понеже забелязваме, че нееднократно човечността и емоцията се задават в тази книга като правила, регулиращи теоретичните посоки, изкушаваме се да коментираме наблюденията на художника с фотографски усет Никола Георгиев върху образите. Той разсъждава върху етюда на Роденбах за „Мъртвия Брюге“, върху фотографиите в романите и илюстрациите в българските романи (случаят „Под игото“), отбелязвайки онзи чувствено греховен флирт между вербалния и визуалния текст в класическата литературна творба, в който са замесени не само Роденбах, Гюстав Доре, Екзюпери, Луис Карол, но и нашите Илия Бешков, Александър Жендов, Радичков. Вземте май се накланят в полза на нашите насмешливи присмехулници: е, че посърбай я нещо тази картина, не я рисувай свършена, а истинска, с грешката ѝ (възкликва Бешков). В света на спектакъла и тоталния диктат на аудио-визуалното глумят на анархиста законодател звучат резонно:

Двойното авторство, литературно и живописно между кориците на една книга, е рядко, но пък много показателно явление. Не се знае какво би казал за това Лесинг, ясно е какво казва литературата – а тя (както) приема, (така) и отхвърля илюстрирането си. Писателят илюстратор е многовековно явление и вътре в себе си разнородно...

И само формалната физическа раздяла ни пречи да узнаем какво би помислил и как би окачествил професорът днес новите технологии на четенето като: екранизации и инсценировки, комиксово четене, четене-слушане (в сторител с аудио книги), *либретизиране на белетристиката*, „телевизионизиране на роман“... Този последният термин е негов, почти толкова претенциозен, колкото и „клавиатуристка с дяволска машина“ (отново възкликваме: „Бря!“). А какво остава за четенето-сърфиране в мрежовото пространство, за надграждане и произвеждане на съдържания (що за термин пък е това „съдържания“?). Как бихте отвърнали, професоре, на този език сега? Предполагам спокойно и мъдро, ето така:

„Вавилонската кула на литературните названия се е срутила преди още да започнат да я строят. Трудна работа очаква човека, който се заеме да изучава тия названия под развалните ѝ“.

В опуса в книгата „Кръщелници и кръстници в литературата“, някъде към стр. 43, читателят буквално се заплесва, загубва основния текст и потъва в бележките под черта. Много николагеоргиевско е това уж аналогово, а почти мрежово мозаечно дълбинно четене на бележки (Бродел ги нарича следите на цивилизацията и ерудицията). Читателят да се спасява както може, да го видим колко му е акълът. А „дали това ще бъде досадна тегоба, или, както казал Ницше, весела наука, забиси най-вече от него“ – това уточнение прави редакторът. Знаем неговото име и се оказва, че сам той, в забележката си за липсата

на следовници на Никола-Георгиевото писане, не се оказва прав. Защото той например е такъв. И ето че и аз, барабар Петко с мъжете, се залавям на мъжкото хоро на ковачите на прозвища и термини и сега ще патентовам прозвището: *николагеоргиевско*. Звучи като аристотелианско, без да е такова. Звучи като шендизъм, да, като шилеризъм – толкова изискано, като кафкианско – едва ли, твърде светло е. Самотно е. Но то, литературното занимание, е самотно („Сам съм, други няма“, шегува се професорът със съвсем нешеговитите слова на Васил Петлешков), самотно като смъртта. Но затова пък блясъкът на присъствието... Към него ще добавим и блясъка на литературните категории, обвързан със съдвяването, успоредизацията на автори и явления. Нали тъкмо това е основата на еманципацията на културите. За това става дума в опусите от книгата, което извеждат „Голямата литература на малка сцена“.

И обратно – малката литература не закъснява да излезе на сцената на историята. Това е добавка от мен, признавам, защото Никола Георгиев не обичаше да говори за българската литература като за „българска и малка“. Неслучайно в приписките в неговата тетрадка, в Ботевото стихотворение „Моята молитва“, той навсякъде подчертава думите: „роб“, „робини“, „робите“, „роби“, „робът“ – и отстранява е добавил – „човекът изобщо“, „пак човекът“, „пак“... „Опростявай и съвоявай!“ – И тук, твърди редакторът, Никола Георгиев поставя знака нота бене с удивителна: „NB!“. Впрочем върху негласната повеля „Опростявай!“ се гради цялото литературознание. А сред всичко, не бих казала над всичко, стои големият въпрос за смисъла на заниманията с литература. За приятелствата и предателствата тогава, когато става въпрос за професия в литературната

наука. Става дума и за споделяне на идеи, за съвместно съавторско писане, на което той особено искрено се радваше. И отново става дума за любовта към литературата и клишетата, родени от същата тази любов. Имунизиран от нея, трезвият ум задълбава в термините и прозвищата.

Разгръщаме „Снимки от архива“ – финалната част от първа част на книгата „Термини и прозвища“, книга, действително без аналог в нашата литературна история. Какво е изумлението ни при вида на непретенциозна тетрадка със сладникава корица, озаглавена с печатни букви от самия професор: „КОТЕНЦЕТО“. Прозвища? Синеоко ококорено котенце с перлено герданче гиздаво позира върху светлосин фотойл. Това вече трябва да е някаква шега? Но на втора страница е изписана съвсем сериозна заявка: „Никола Георгиев, ръкопис на книга“. Вярно – следват ръкописни страници с развити или нахвърляни идеи, бележки от семинарите по насмешливо литературознание, задраскани, изписани с различен цвят фрази. „ПОСЛАНИЕ“ ги е нарекъл професорът. Какво ли значи това котенце? Връщам се в началото и се взирам в портрета на автора. Сещам се за „Котката“ на Борхес от цикъла „Златото на тигрите“:

Ти държиш непохватимата тишина на озледалата и чувствителния сън на търсачите на съдба. Ти, извисяваща се като пантера под луната, завинаги запазваш своята недостъпност. Онзи котешки поглед, понасящ с безстрастие моментите на плахи ласки, но и всичко останало, което предлага светът. Съществува от друг свят и друго време, владетел на сфера, затворена в сън. И по-недостъпна от Ганг и залеза е мистерията на твоето отчуждение.

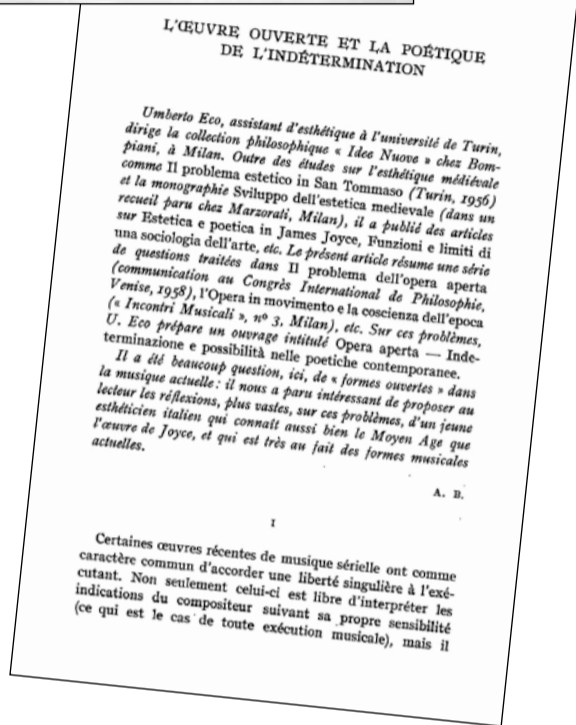
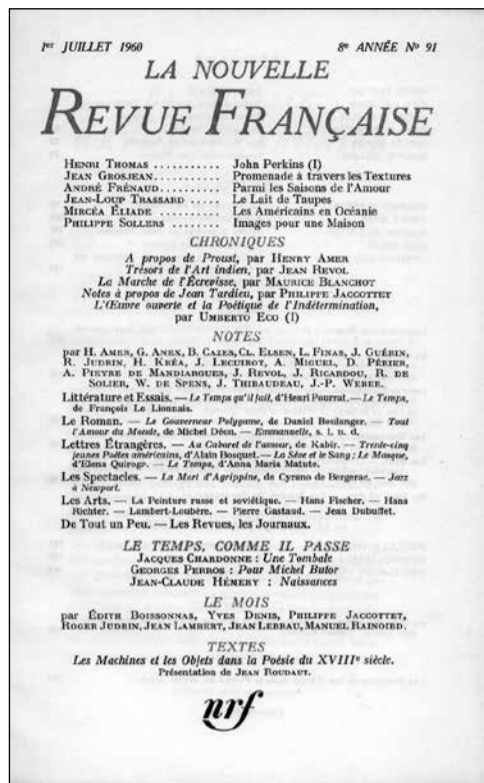
Задължителното отчуждение от предмета на заниманията, което съхранява човека жив. Кое отрезвява и държи твореца буден. Кое отговаря на главния въпрос – всъщност за какво служи литературата? И как да се излекуваме от нея? Настоящата книга предлага рецептата: лъжичка отчуждение, шепя насмешливост и повечко щипки хуманизъм.

ЕВДОКИЯ БОРИСОВА

Липсата на Еко

от стр. 1

Букурещкият главно като музиколог и композитор, а и за тези, които все пак са чували за приятелството му с Еко. Дори и за тези, които са забелязали името му на титула на френското издание на „Отворената творба“ редом с това на преводачката Шантал Ру дьо Безио. „Много добър мой приятел – продължава в интервюто си Еко. – Той помогна за превода и издаването на първото ми есе в „Нувел Ревю Франсез“... ех, това беше голяма работа; за млад човек като мен „Нувел Ревю Франсез“ беше огромна чест. Работех с Андре (Андреј) Букурещкиев, когато се запознах с Кръстева и Тодоров. По онова време те бяха млади хора, току-що пристигнали в Париж, и Букурещкиев каза: „В Париж няма място за трима българи“. Много добре си спомням тази приказка. Но всъщност се оказа, че там имаше място и за повече. Българската общност в Париж беше доста многобройна в началото на 60-те години...“ Сега вече сме в 1960 година, а френскоезичният дебют на Еко е повече от задоволителен, след като го подкрепят автори като Филип Солерс, Мирча Елиаде, Ана-Мария Мамуте, Борхес, Морис Бланшо. Букурещкиев представя подробно асистента по естетика в Торинския университет и мотивира включването на текста му в списанието така: „Тук често е ставало дума за „отворени форми“ в съвременната музика, затова ни се стори интересно да предложим на читателите по-обстойните разсъждения по темата на един млад италиански философ, специалист в областта на естетиката, който познава еднакво добре както Средновековието, така и творчеството на Джоис, като същевременно е много наясно със съвременните музикални форми.“ (Пр. Цвета Билярска) Но настъпва 1968 година. И по-точно август, в който Умберто Еко е със съпругата си не къде да е, а в Прага, вероятно на конференция. Синът му Стефано не е сигурен за причината, но пази снимка на стария си ситроен DS на баща си с голям надпис ИТАЛИЯ на задното стъкло. Надписът е трябвало да предупреждава съветските войници, че в колата се возят просто туристи, и да осигури безпроблемното им напускане в този мрачен момент, включително заради горещия материал от мястото на събитието, който Еко написва тогава за сп. „Еспресо“. Прага присъства и в самото начало на „Името на розата“. Шест дни по-късно съветските войски нахлуха в злочестия град – директна и красноречива фраза, която обаче мистериозно липсва в първото българско издание на романа. Годината вече е 1985-а. Но материалът е все още горещ. Миналата седмица Стефано Еко, който никога не е бил почитател на медийните изяви, pestеливо разказа за в. „Република“ някои лични моменти от миналото с прочутия си баща. За запознанството на родителите си в издателство „Бомпиани“, където Ренате кандидатства за графичен дизайнер. За симпатичния навик на баща си да му звъни по всяко време на денонощието просто за да му разкаже виц, ей така, без обяснения, и да затвори телефона. За лично си предложение да се смени проектозаглавието „Гълъбът с цвят на портокал“ с „Островът от предишния ден“. За двете верни оръжия,

на които се уповава Еко в борбата си с непреодолимото в живота: смеха и познанието. Защо е важна 2026 година? Настоящият брой на АВ тъкмо ще е излязъл, когато ще изтече 10-годишният период на забрана за всякакви прояви в памет на Умберто Еко, наложена от самия него. Вече наблюдавахме взрив от интервюта, публикации, нови книги и анонси за предстоящи събития, които отпадането на това вето се кани да отпрати. Сред тях е особено важна тридневната научна конференция в края на м. май в Болонския университет, за която очаквайте репортаж на страниците на вестника. Междувременно в тези часове, от 18 февруари в 12 ч. на обяд (италианско време) по Ютюб канала на Фондация „Умберто Еко“ започва 24-часовият марафон от спомени и свидетелства Есо Есо Есо – A World-Wide Talk for Umberto. Началният час е символно натоварен – тогава всъщност настъпва 19 февруари на островната държава Фиджи, откъдето минава 180-ият меридиан, бележец смяната на дните. Именно там, на остров Табеуни, Умберто Еко пребивава със семейството си, за да събере впечатления и материал за работата по „Островът от предишния ден“. Във видеомаратона ще се включат приятели, колеги, преводачи на именития учен и писател, сред които Ешкол Нево, Роберто Савиано, Стефано Бартегзаги, иранският журналист Мазуар Бахари, освободен от затвора през 2009 г. включително заради застъпничеството на Еко. От българска страна се очаква да вземат участие Ирина Бокова като генерален директор на ЮНЕСКО (2009-17); Даниел Вълчев със забележителното културно пространство на книжарница „Умберто и Ко.“; Жана Дамянова като основен координатор на международната конференция в София с участието на Еко; Дария Карапеткова. Десет години са минали от една загуба, която международната Еко-общност сякаш отказва да преработи. Вместо това тя трогателно упорства в търсенето на отговори за новите си и нови въпроси в наследството, оставено от знаменития италианец. Дълбае текстовете му съзнаваща, че отпук насетне няма повече да чуе оценка за своята интерпретация от източника. Понякога опитва да се вслушва в съвета му за отказ от информационното пресвещане. И отчаяно се бори да запази крехката си и човешка способност да филтрира, както той обичаше да призовава – истинното сред морето от лъжливо, важно в морето на несъщественото, искрата на фона на посредствеността. За да прочете такова завещание, човек се готви цял живот.

Януари

Пак я заобиколихме, годината – нос в морето, и обръщаме – нова страница, завой на ъгъл. Като слънце след гъжд след слънце: и времето прави колело, превърта се. Нещо ново ни се поднася

и то се намира в детайлите. Опаковката на приложение, вестникарският шрифт. Още малко от същото, но подобрено. Може би по-свежо? Нарича се дух на времето, нещо

като (възраст + вкус) степенувано по година. Януари е, дните растат. Никой наоколо не знае какво се задава. Той не би и посял за някакви намерения, или ще се спъне, онемял.

Домоводство

За нея животът бе евангелие, което се предава само устно. Щом не я гледаха, се оттегляше от себе си.

Пръстите ѝ ставаха криле на невидими пеперуди. Те докосваха, изглаждаха, съхваха и подреждаха.

Тя поставяше всичко на мястото му. Даваше име на всичко. Като покровителка заставаше зад всяко нещо, навсякъде.

Домашна икономика

Вярвах, че мога да разчета бюджета на страната, в която живеех. Разходите от мотаенето ни насам-натам, ползите от съня ни. Оказа се нищо повече от домоводство, с което икономистите безутешно се обсипваха взаимно.

Вярвах, че виждам каква е истинската природа на нашата улица. Че уж леко ми се привива нещо, емпатия може би, ала се оплетох в играта на ипотеките, които се надцакваха взаимно.

Вярвах, че разбирам на какво е основан показният разкош на градините пред и зад къщите. Мислех, че съществува: музей на открито от корени и листа, оказва се оргия от приспадания,

не повече от това. Можем да продължим да тълкуваме, четейки отчетите за печалби и загуби като предупреждения с големи и малки букви, капитали. Можем да загинем колективно. Тук никой не живее без записан дълг на името си.

Превод: АНЕТА ДАНЧЕВА-МАНОЛОВА

ПОКАНА

РАЗГОВОР ЗА УМБЕРТО ЕКО
(5 януари 1932 - 19 февруари 2016)

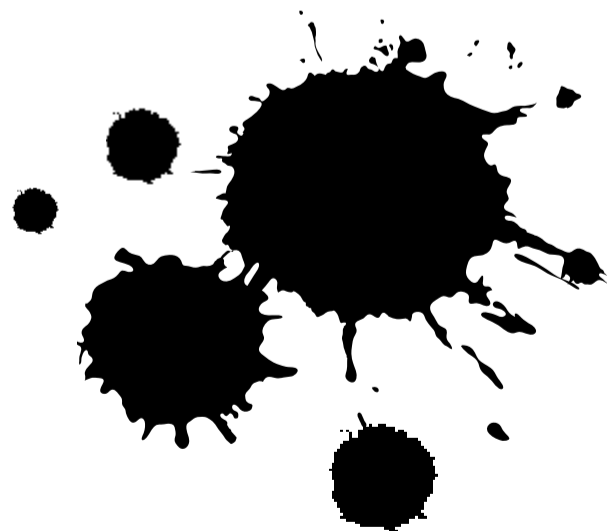
19 ФЕВ.

С участието на *Бойко Василев, Греди Асса, Дария Карапеткова, Жана Дамянова и Даниел Вълчев.*

Ще бъде представен и посветения на Умберто Еко филм *Библиотеката на света на Давиде Ферарио.*

19 февруари 2026 г., 18:30 ч.
Умберто и Ко., ул. Славянска 14, София

UMBERTO & CO.
КНИГИ И КАФЕНЕ

Режисьорите в театъра на футуризма

Режисьорите и сценографите футуристи споделят основополагащата за футуризма възторг от машината и механиката и подобно на всички представители на движението са обсебени от идеята да създадат художествени форми, отговарящи на „машинната епоха“.

Водени от тази идея те се стремят да превърнат енергията и скоростта на автомобила, „на преносащата кола“¹ в новото съдържание и новите изразни средства на театъра. В поредицата от манифести и последвалата ги поява на футуристичната синтетична драма (синтеза) философията и духът на футуристичното представление са зададени, но конкретните му образи, форми и сценична изразност са изобретения на режисьорите, често съчетаващи и функциите на сценографа и художника осветител или обратното.

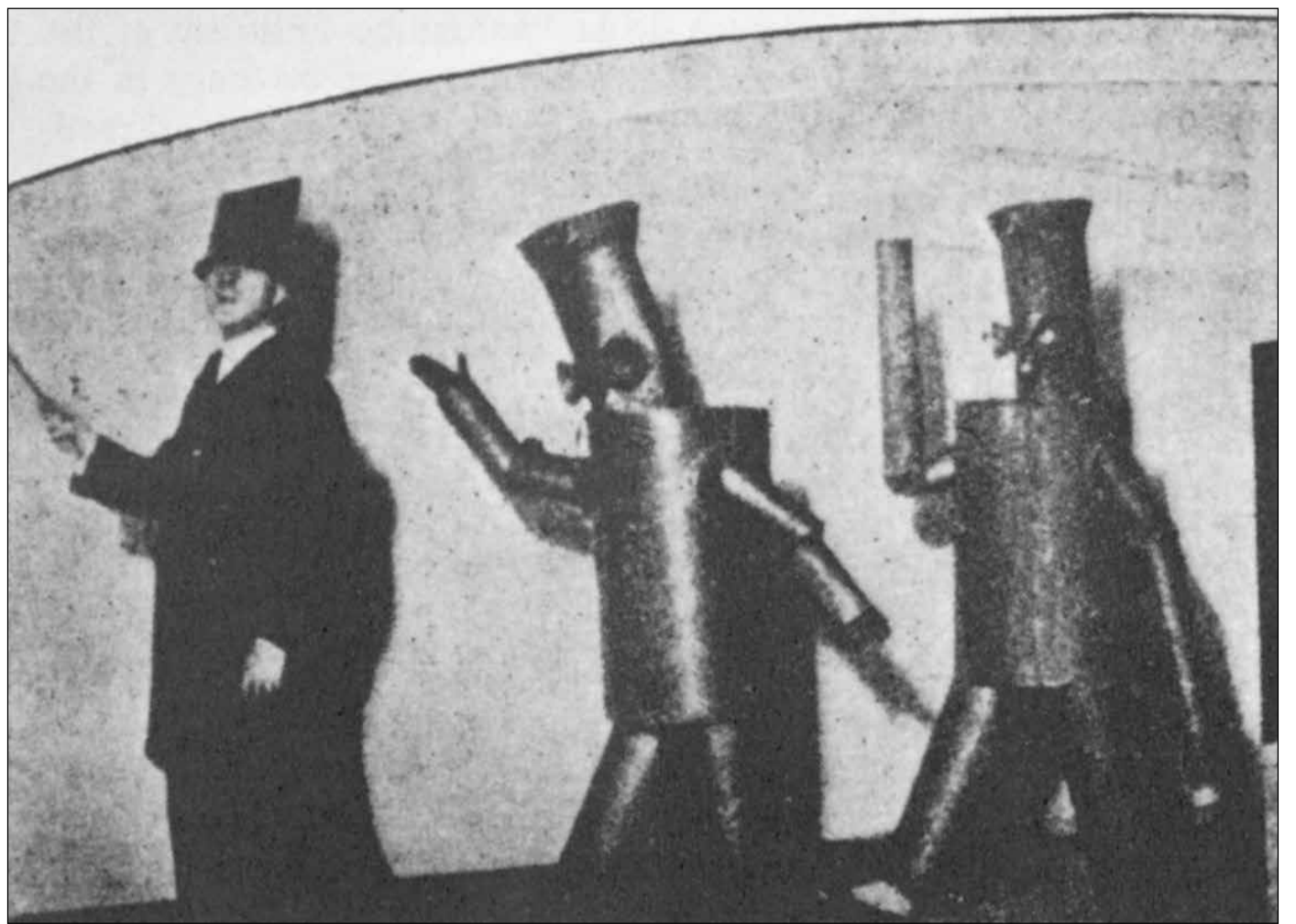
Началото на футуристичния спектакъл и на футуристичната режисура е в ранните синтетични представления на идеолозите на движението (Маринети, Сетимели, Бруно Кора и др.), често организирани започва от 1910 г. В тях те прокламират своите манифести, четат поеми, дават концерти (от „музика на шума“), представят изложби и всичко това се случва едновременно². Режисьорската работа в тези първи футуристични спектакли, които протичат като специфична напрегнута на шумове, образи, жестове и звуци, е преди всичко в подбора на разнородните материали и в организацията им в подобна симултантна творба, както и в измислянето на стратегии за максимална конфронтация с публиката. Футуристичната режисура и футуристичният театър достигат по-цялостен и самостоятелен вид след края на Първата световна война и преживяват интензивно развитие до средата на 20-те, когато движението на италианския футуризм заедно с голяма част от другите авангардни движения в Европа постепенно затихва. Основни представители на този най-ярък период на театъра на футуризма са Антон Джулио Брагалия, Фортунато Денеро и Енрико Прампolini.

Антон Джулио Брагалия (1890–1960) е най-значимият италиански режисьор в годините след края на Първата световна война до началото на 40-те. Освен театрален режисьор той е съзателят и интелектуалният лидер на италианската футуристична фотография, един от пионерите на футуристичното кино и автор на редица книги и манифести за фотографията, театъра и филмовото изкуство. Брагалия има еклектични интереси и симпатизира практически на всички модерни течения, като много от тях популяризира в Италия чрез основаното от него през 1916 г. авангардистко списание „Strepito di Attualità“. Към режисурата се насочва през същата 1916 г., когато се сближава по-тясно с футуристите и от 1922 до 1936 г. ръководи свой малък театър в Рим, наречен „Експериментален независим театър“ (Teatro Sperimentale degli Indipendenti), където с формираната за случая собствена трупа поставя основно синтетици и други текстове на футуристите, допълнени с водещите автори на модерната европейска драма (Ведекинд, Стриндберг, Шницлер, Аполинер, Метерлинк, Пирандело). Неговите спектакли са ярки, с изобретателно направено осветление, създаващо начупена абстрактна среда, актьорите носят маски и необичайни, деформирани костюми, а физическото им присъствие е изградено от виртуозно изпълнение и преекспониране на акробатични номера от комедия дел арте.

Фортунато Денеро (1892–1960) също съчетава позицията на режисьора и сценографа в своите впечатляващи „механични“ спектакли, които не са много на брой, но оказват голямо влияние както върху театъра (и специално върху редица режисьори) между двете световни войни, така и по-късно. Той работи в сферата на различни изкуства, но особено се интересува от кинетичната скулптура, която силно повлиява работата му в театъра. В нея Денеро е съсредоточен върху решаването на

¹ В своя манифест на футуризма (публикуван на 9 февруари 1909 във в. „Фигаро“) идеологът на движението Филипо Томазо Маринети заявява „светът се обогати с нова красота – красотата на скоростта. Преносащата кола е [...] по-красива от „Победата при Самотраки“, а в своята програмна поема „Моят пегас“ превръща летящата кола в еквивалент на летящия кон – символ на поезията от гръцката митология.

² Италианският театър на футуризма е подробно представен в: Berghaus, Günter. *Italian Futurist Theatre, 1909–1944*. Oxford: Clarendon Press, 1998.

Костюми за спектакъла „Машината на 3000“, режисура, сценография и костюми Фортунато Денеро, 1924

фундаменталния проблем на сценичното изкуство за нееднородността на живото органично тяло на актьора и бутафорната неорганична среда, която той обитава в представлението. Режисьорът решава този проблем, като максимално уеднаквява изпълнителя и сценичната среда, превръщайки живия човек в механично същество. В неговите ярки авторски спектакли („Пластични балети“, 1918, в сътрудничество с Жилбер Клавел и изпълнители кукли марionетки; „Машината на 3000“, 1924), както и в сценографските му оформлени за постановки на други режисьори („Песента на славея“ от Стравински на Руския балет на Дягилев, 1916), актьорът е облечен в причудливи костюми в геометрични форми, със специални конструкции, които позволяват на изпълнителя да ги движат и да променят обемите и очертанията им, т.е. актьорът е превърнат в голяма механична кукла с роботизирани движения и интонации. Другото ключово нововъведение е решението му да използва еднакви материали за изграждане на сценичната среда и на костюмите, като най-често това е груба амбалажна хартия, опъната както при предметите, така и при човека върху дървени или метални носачи, чрез които се осъществява движението и трансформациите им в хода на представлението.

Енрико Прампolini (1894–1956) е най-значимият сценограф на футуризма след Първата световна война, който освен че прави сценографските оформлени на повече от сто театрални постановки, често поема и функцията на режисьора в някои от тези спектакли. Той е и един от основните идеолози и теоретици на театралния футуризм, чиито текстове „Футуристичната сценография“³ (1915) и „Футуристичната сценична атмосфера“⁴ (1924) са най-важните футуристични манифести, отнасящи се до постановката и работата на режисьора и художника в спектакъла. В тях той отхвърля рисуваната декор и прокламира новата „динамична сценична

³ Прампolini, Енрико. *Футуристичната сценография – В: Браунек, Манфред. Театърът в ХХ век. – Гестус, София, 1990.*

⁴ Пак там.

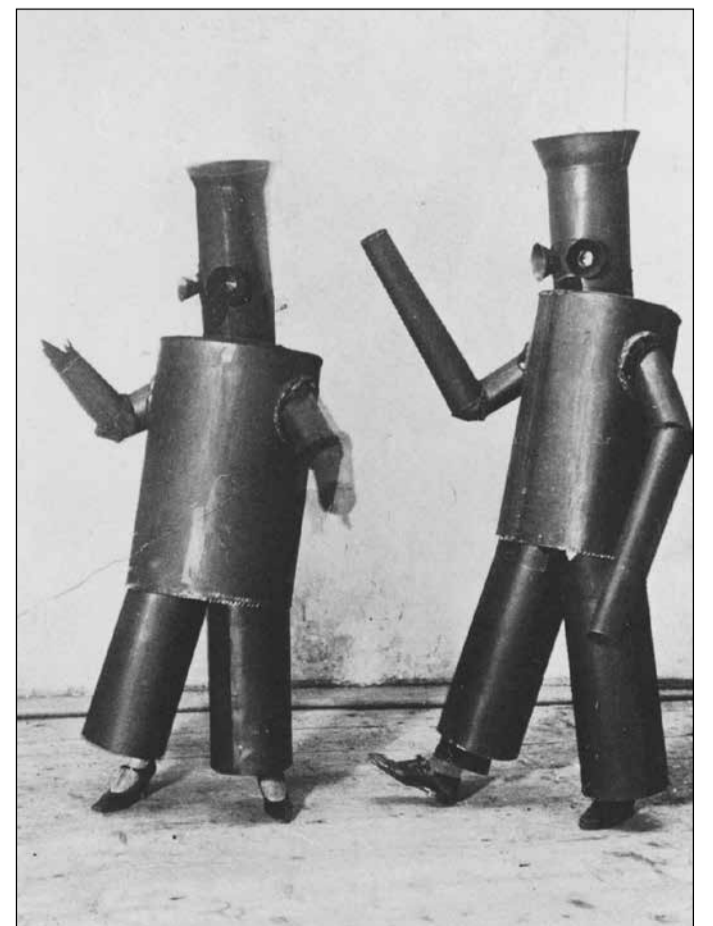

„Пластични балети“, режисура, сценография и костюми Фортунато Денеро, 1918

архитектура, която е способна да се движи и променя“. Прампolini прави решаваща промяна и в разбирането за сценично осветление – пространственото оформлението само по себе си съдържа луминесцентни източници, които отразяват „душата на всяко от действията на сцената“. Най-радикална е концепцията му за актьора, който в неговите проекти трябва да бъде заменен от светлинни вибрации и форми, произведени от светлинни източници и цветен газ или както самият той заявява: „... този естествен газ-актьор ще замени живия актьор“. За осъществяването на своите революционни възгледи през 1927 г. многостранният артист създава „Футуристичен театър Прампolini“. Повечето идеи на Прампolini остават като радикални манифестни заявления за един бъдещ театър, който ще се превърне в „център на духовно абстрактно проявление на новата религия на бъдещето“⁵. Към края на 20-те години на ХХ в. интересът на италианските футуристи към театъра отслабва. Футуризмът никога не става водещо театрално движение, но режисьорите и сценографите футуристи правят много важни нововъведения, които се актуализират във втората половина на 50-те години на ХХ в., но по правило тогава са представяни и възприемани като нови открития.

КАМЕЛИЯ НИКОЛОВА

⁵ Пак там.

Костюми за спектакъла „Машината на 3000“, режисура, сценография и костюми Фортунато Денеро, 1924

Приближаваме се към свят, в който повече знаем какво ще се случи, а по-малко ще разбираме

Разговор на Симеон Иванов с Иван Кръстев

Иван Кръстев беше гост на Софийския международен литературен фестивал през декември 2025 г.

Симеон Иванов: Би било естествено да започнем от въпросите на литературата и цивилизацията. Да започнем разговора от състоянието и посоката на европейската цивилизация и пречупим това именно през литературата, като разширим скобата и добавим изкуството и философията. Г-н Кръстев, кризите на европейските идентичности отразяват ли се в тези направления?

Иван Кръстев: През миналата година излезе изключително интересна книга на Оливие Роа „Кризата на културата“. Неговата основна теза беше, че за разлика от много други исторически моменти, в които една култура се сменя с друга, в момента наблюдаваме нещо по-радикално – изведнъж самата идея за национална култура започва да изглежда силно проблематизирана. Според него по две причини – проблемът с националната култура е като проблема с родния език – вие го говорите преди да сте започнали да го учите. За разлика от всички други култури, които придобивате, има една естественост, в която си мислите, че разбирате това, което се случва, че не ви е необходимо някакво специално знание, за да разберете защо другият човек реагира по начина, по който реагира. Това изведнъж се променя, защото обществата се променят. Живеем в общества, в които идват хора, ние опитваме на различни места и ти вече не можеш да си сигурен дали това, което казваш, е разбрано по начина, по който го казваш. Затова всяко нещо започва да се обяснява, да искаш да си напълно сигурен, че това, което си казал, е това, което са разбрали. Най-класическата схема на това е с еможитата, в които ти през цялото време с картинки започваш да изразяваш своите настроения и мисли, защото те е страх, че контекстът изчезва. Другото нещо, което силно се проблематизира, е националната култура, канонът. Ако видиш французин и се запознаете във влака, едното от нещата, за които мислиш, че можеш да говориш с него, е Виктор Юго. Така е функционира културата винаги – има някакви неща, за които ти предполагаш, че като говориш с човек от дадена страна, той не може да не ги знае. И изведнъж се изправяш пред ситуация, в която вече не можеш да си сигурен в това. Ако искаш да изпратиш културна референция, най-добре е да е свързана с нещо, което е било по телевизията или в социалните мрежи през последните две седмици. Изчезва тази идея за по-широк исторически контекст и според мен това не е просто криза на европейската цивилизация, това се случва и на други места. Изведнъж ние започваме да консумираме много повече култура, която идва от контексти, които не познаваме – например южнокорейски филми, които се превръщат в хит навсякъде. Като че ли всяка култура започва по-лесно да стига до други места, но по-трудно функционира в собствената си среда. Според мен това ще се усилва още повече с всички тези възможности за бърз превод – изведнъж имате усещането, че всеки език е достъпен за вас, телефонът ви започва да превежда класическа литература от езици, които не познавате. Според мен тази криза на общата достъпност създава част от това усещане за криза на културата и цивилизацията, която навярно е предизвикала въпроса ви.

С.И.: За да продължи този въпрос, ще изразя една теза, която се забелязва от различни кръгове – наблюдаваме ли умора и изчерпване в европейската литература и изкуство?

И.К.: Сигурно има умора, но се увеличават хората, които произвеждат култура. Това, което все повече започва да се превръща във факт, са нишовите произведения. Преди, поне в рамките на моето поколение, имахте усещането, че хората около вас четат една и съща книга и това прави разговора много по-лесен, защото броят на книгите, които се превеждат, е ограничен, защото познаването на една или друга книга се явява част от начина, по който вие обозначавате себе си. Едното от усещанията за умора е свързано със свръхпродукция. Второто е свързано с факта, че културата рязко преминава към много по-визуална форма. Казват, че окото е оръжето на бедния, но визуалното се възприема много по-лесно, емоционално е по-силно. Почти всяка книга автоматично се превръща във филм, защото като че ли по-лесно се възприема. При англоезичната литература – ако погледнете художествената литература, и ако погледнете кой чете литература, силно впечатление прави, че има много голямо разделение мъже – жени. Около 80% от читателите на художествена литература на английски са жени. Това рязко променя начина, по който се пише, защото тогава вие започвате да търсите хора, които пишат за жени. Част от хората, които влизат вътре, особено млади жени – в момента много се търсят на този пазар, затова си мисля, че всички тези неща създават усещането за разпадане. Малцина са останали литературните имена, които всеки ги знае. От друга страна, понеже виждам Георги Господинов тук, голяма част от тези имена идват не непременно от големи

култури. Преди френскоезичните и англоезичните доминираха, това вече не е така. Има умора, но от друга страна, има влизане на малки езици и малки култури в европейската литература, какъвто не е бил случаят преди.

С.И.: Ако говорим за каквато и да е умора в цивилизационен и културен план – дали тя не идва от друг ефект – от една страна исторически натрупвания и вина, за които често говорим, но дали не става дума за лош демографски профил. Така искам да отворя и следващата тема – възрастовата пирамида в Европа, която е обърната в повечето общества. Има ли взаимовръзка между двете?

И.К.: Разбира се, че има. В зависимост от това в какво общество живеете, каква е средната възраст на хората около вас, какво правят, с какво се занимават, това променя начина, по който виждате света, а за тези години много неща са се променили. В продължение на много векове населението на света почти не се променя и това е свързано с факта, че през Средните векове имате много висока раждаемост и много висока смъртност, главно детска. Имате непрекъснато войни, големи трагедии, чума, епидемии, но има и много стабилизирано население и то е свързано с това, че тези общества са основно аграрни по своя характер. През XIX в. обществото избухва демографски, случват се две неща навсякъде – от една страна хората започват да живеят по-дълго, от друга – детската смъртност рязко намалява. Населението на света се увеличава 4 пъти – огромният ужас от това, че има прекалено много хора и светът не може да бъде изхранен. Сега за първи път в човешката история страхът е не, че има прекалено много хора, а че вече няма достатъчно хора. В момента над 50% от хората живеят в страни, в които при отсъствие на миграция те не могат да възпроизведат населението си – раждаемостта е толкова ниска. Става дума за страни, които са много различни. Бедни – бозати, някои от тях са много богати, някои са големи – Китай, други са много малки – Непал, трети са много прогресивни откъм социални плащания и отношение към жените – Финландия. Няма модел, защото става дума за лични решения на млади хора, които по една или друга причина отказват да имат деца. Този страх от липса на възпроизводство има няколко много важни политически последици. Той е първо, много силен натиск върху жените – защо не искате да раждате. Второ – започва да се появява напрежение между поколенията, защото младото поколение е малко, нямаш достатъчно хора, оказва се, че те трябва да издържат много по-големи населения. Третото е много ново, от последните няколко години, но за първи път в определени места и определени доходни групи се появява усещането, че ще живеят почти вечно. Ако погледнете абсолютната обсебция на свръхбогати хора, че ако успеят 20-30 години да удържат да спортуват, да имат добра диета и след това да започнат да сменят органи (прочутият разговор между Путин и Си в Пекин), изведнъж се появява идеята за това, че вие ще живеете 150 години – как се променя отношението към света? Казвам го, защото мен винаги ме е занимавала не самата демография, а демографското въображение. Как си представяме колко дълго живеем, как живеем, как изглеждат нашите общества, как това предопределя начина, по който функционираме? И тук идва моят въпрос – в литературата почти всички ключови антиутопични книги през последните години са свързани с демографски проблеми. Ако погледнете например „Деца на хората“ – разказва историята на едно общество, в което в един момент просто не се раждат нови деца – и какво следва от това? Ако погледнете Маргарет Атууд? Нещо се случва вътре в обществото, в което изведнъж няма достатъчно нови хора или това изведнъж променя отношенията. Ако някой започне да живее по 150 години, какво ще бъде отношението му към собствените му деца? Има ли разлика в начина, по който виждаме бъдещето? Преди идеята за смъртност е предполагала, че ти се борим със своята крайност. Като искаш да напишеш книга, която мислиш, че някой ще чете в следващите 150 години или когато се надяваш, че децата ти ще те продължат, или когато мислиш, че ще загинеш за нацията си и тя ще те запомни. Сега ужасът е, че хората ще живеят вечно, но може би нациите започват да изчезват. Какво става с езиците? Какво става с този тип национална идентичност, която е съществувала? Според мен това отразява този тип демографски песимизъм, който виждаме в Европа и който, разбира се, има своите политически проекции.

С.И.: Ако у нас има демографски песимизъм, в други части на света има демографски оптимизъм – има демографски бум и огромни очаквания за икономическа експанзия. Югоизточна Азия, да я вземем като отделен

Иван Кръстев.
Фотограф Ива Руснакова

пример. Демографски младите общества ли просто имат обществена енергия и динамика, или е нещо повече от това?

И.К.: Само за да си представим колко много се променя светът, съм извел два факта – през 1900 г. 25% от населението на света живее в Европа. Ако проекциите са верни, през 2100 г. около 6-7% от населението на света ще живее в Европа. През 1900 г. между 8 и 9% от населението на света живее в Африка. През 2100 г., ако са верни проекциите на ООН, около 40% от населението на света ще живее в Африка. Има едно много известно изследване от 2011 г., в което взимате две групи бели американци, които имат сходен социален икономически профил, мъже-жени. Те са напълно сравними групи, разликата между тях е само една. На едните им е дадено да прочетат доклад, който твърди, че през 2044 г. белите, по начина, по който се дефинират, вече няма да са мнозинство в САЩ. Другите не знаят това. И на двете групи им се задават въпроси, на които трябва да отговорят – за миграция, за социална държава, и изведнъж се оказва, че има рязка разлика между тях. Тези, които усещат, че вече не са мнозинство, стават много по-консервативни, имат страх от света, който идва. Тези демографски проекции може да се окажат и напълно погрешни.

С.И.: Какво може да ги обърка?

И.К.: Сто неща – война, епидемия. Това са проекции, но за мен е ключово, че през XX век бъдещето се е мислело като проект – леви проекти, десни проекти, хората пишат утопии, представят си някакви общества. Сега изведнъж бъдещето се превръща в проекция – дали ще са демографски, дали ще са климатични, дали ще са технологични, но ти по-скоро виждаш някакви трендове, които продължават в бъдещето и изчисляваш как изглеждат. Това овладява въображението, включително на хора, които се занимават с художествена литература, и започва по съвсем различен начин да ни кара да гледаме това, което се случва около нас. Вие виждате някакъв тренд и си казвате: „Ако това продължава така, какво би станало след 50 години?“. По отношение на демографията ще ви дам любимия ми пример – Южна Корея. Една от богатите и силно развити страни в Югоизточна Азия. В момента в Южна Корея има 0,7 деца на една жена. За да се възпроизведе обществото, трябва да бъдат малко над 2 деца. Въпросът е защо – видимо има някакъв проблем с южнокорейското семейство, тъй като жените явно не са щастливи да се омъжват и да живеят с мъжете там. Но не можеш да го видиш – просто икономически проблем. Нещо повече – както тук има литературни фестивали, така там се организират фестивали, чиято основна идея е тези хора да се видят, ако случайно може да има секс и да забременее жената. Това е държавна политика, извън всички други икономически мерки, тези фестивали на любовта започват да се превръщат в основна държавна дейност и всичко това е свързано с факта, че досега няма нито един успешен случай, в който правителствена политика дълготрайно да е обърнала демографски тренд. И това изведнъж обърква всички. Не е, че вие имате само този проблем, а че не знаете как да му отговорите, не знаете какво да направите. Според мен това създава един много силен песимизъм. От друга страна, ако погледнете социологията, има общества, които са супер оптимистични – индийското общество в момента е супер оптимистично. Оптимизмът не е свързан с това, което имаш сега, а с това, което мислиш, че можеш да получиш. Затова обикновено никога не се песимистични хората, които са зле, а хората, които ги е страх, че ще загубят това, което имат. Трябва да сте добре, за да сте песимист.

Ако бях американка, щях да се тревожа за страната си

Маргарет Атууд отговаря на въпроси, зададени от Джонатан Франзен, Ребека Солнит, Ан Енрайт, Ай Уейуей, Дебора Леви и др.

Демокрацията, птици и лекове срещу махмурлук – известни почитатели на творчеството на Атууд задават въпроси на писателката визионер

След забележителния си успех на световната литературна сцена, да не говорим за популярността на телевизионна адаптация на „Разказът на прислужницата“ (2017), Маргарет Атууд е почитана като фигура, която съчетава качества на „символичен лидер и пророк“. В над 600 страници книгата обхваща живота ѝ от детските години, прекарани в горската пустош на Канада, до 2019 г., когато губи своя дългогодишен партньор – писателя Греъм Гибсън. Между тези два момента са разположени историите за много приятелства, за някои конфликти, както и повече от 50 книги (които включват „Комешко око“, „Наричаха я Грейс“ и носителите на „Букър“ – „Слепият убиец“ и „Заветните“). Писателката, която наскоро навърши 86 години, винаги е харесвала гледната точка към нещата от голяма времева дистанция, често от около два века. Както отбелязва Ребека Солнит, днес Атууд може да оцени и нашето време от далечна перспектива. Нейната възраст и свободата, която има като писател, ѝ дават възможност да говори открито и безстрашно. Винаги е отхвърляла допускането за ясновидски дарби: „Ако беше така, щях да доминирам на фондовия пазар“ (макар че именно тя предсказва финансовата криза в книгата си от 2008 г. „Райбак“). Несъмнено не иска да бъде „канонизирана“ като свят човек – това рядко завършва добре, а освен всичко друго поражда завист и злоба. Дразни се и от създавания образ на феминистка икона.

Тя е естествоизпитател (много хора от нейното семейство имат влечение към естествените науки) и скептик, като в същото време проявява интерес към сферата на окултното. Може да ви каже много неща за природния свят – от сексуалния живот на охлювите до поведението на редки птици (вижте въпросите на Джонатан Франзен и Ан Енрайт) – или за исторически събития (съдебните процеси срещу Салемските вещици и Френската революция са главните теми, към които е насочен нейният интерес). Често подкрепя добри каузи, млади писатели и проекти, свързани с опазване на околната среда. Продължава да пътува всяка година до Арктическия кръг и до остров Пили в Онтарио, за да наблюдава миграцията на птиците. Намерила е и време да напише някои от най-забележителните книги за последните 50 години, в различни форми и жанрове: поезия, дистопия, исторически роман, спекулативна проза, графичен роман, есе, мемоари. Атууд категорично не би одобрила този списък с постижения – все пак е канадка. Но не е чудно, че други наши велики мислители и писатели задават именно на нея поредица от горещи въпроси.

Луса Алърдайс

Книгите извън сферата на художествената проза, които чета, стоят на купчини по пода или са пръснати по различни етажерки без никакъв ред: много от тях са посветени на фолклора и митологията на различни страни – наскоро добавих и Гренландия. Интересът ми към тях се зароди, когато бях дете и продължава до днес. Натрупаха съм голямо количество книги, посветени на теми като човешките права и втората вълна на феминизма; още повече томовете за Втората световна война (наследих богата колекция от моя свекър – канадски генерал); Френската революция и Наполеоновите войни са моята настояща obsesia, защото смятам, че живеем в революционна ера – и не, революциите не винаги са „леви“.

По другия въпрос – имам баща и брат биолози, а Греъм беше страстен почитател на птиците, което ме превърна в педантичен и вероятно гразнец партньор за разходки сред природата. Също така притежавам огромни колекции от канадски книги – фикция, история, поезия – главно от 60-те, 70-те и 80-те. Книги за историята на облеклото и т.н. Как зная толкова много неща? Натрупват се с времето, като вълната прах под дивана. Винаги съм била любознателна.

Джордж Монбиът

Като имаме предвид, че по-голямата част от нас не са психопати, защо продължаваме да избираме такива хора на високи длъжности и как да се отърсим от този навик?

Твърде често по време на избори хората нямат възможност да гласуват за нещата, които наистина искат. И избираме онези, които определят като най-малкото зло. Не е изненадващо, че понякога грешат. А в ера на фалшиви новини и демагогия (виж политическите памфлети от XVIII век само за забавно сравнение) шансът да вземат решение на базата на вярна информация е твърде малък.

Джонатан Франзен

Били сте убеден защитник на новите технологии, които помагат на писателите, и най-вече на социалните медии. Нарастващата злобедна сила на големите технологични компании промени ли някои ваши позиции?

Определено. Утопични проекти (ранният интернет) – можем да споделяме нашите прекрасни, полезни идеи – често не се развиват добре, защото, изненада, нашите споделени идеи не винаги са чудесни и полезни. Ако можем да върнем времето назад... какво да кажем за периода преди новокаменната ера? Страхувам се, че и тогава е имало проблеми.

Коя птица жадувате да видите?

Дого (шега). Голяма газарка (също шега)¹. Никога не съм виждала щраус сред дивата природа, макар и да съм наблюдавала казуар². Какво да кажем за европейския пчелояд? Казват, че е разкошна птица.

Ребека Солнит

Едно от удоволствията/ужасите на дългия живот е възможността да бъдеш очевидец на големи промени. Кои са най-важните трансформации, на които станяхте свидетел – тези, които силно привлякоха интереса Ви, или онези, на които трябва да обърнем повече внимание?

Сега имам усещането, че съм преживявала това и преди. Поляризацията от 30-те години, последвана от Втората световна война. Родена съм през 1939 г. Оттогава настъпиха много промени! Ще изредя някои от тях:

1. През 1939 г. нямаше почти никаква пластмаса. Масовата ѝ употреба започна в началото на 50-те години – процес, който бе посрещнат с ентузиазъм от всички. Преходът от въглища към петрол през 50-те.
2. Появата на телевизията, също през 50-те. Преди това радиото събираше цялото семейство.
3. Появата на антибиотиците – магия! – и повече ваксини, включително срещу полиомиелит. Децата от моето поколение страдаха от много болести, включително дифтерия – болест, която убиваше. Тя покоси живота на четирима мои братовчеди.
4. Цялото мое поколение уважаваше работната етика. От нас очакваха да работим здраво. Смятахме, че хипитата от 60-те са, ами... мързеливи.

¹ Изчезнали видове нелетящи птици. – Б.пр.

² Птицата казуар обитава тропическите гори на остров Нова Гвинея и няколко съседни острова. Счита се за втората най-едра птица на Земята след африканския щраус. – Б.пр.

6. И все пак – борбата за граждански права през 60-те. Подкрепяхме това движение.

7. Появата на противозачатъчни хапчета в аптеките през 60-те, почти едновременно с чорапозащитните, последвани от късите поли и втората вълна на феминизма. Голяма промяна, която едва ли би се случила преди хапчетата да станат широко достъпни.

8. С идването на власт на Рейгън (1980) настъпи началото на края на епохата, белязана от Новия курс³, и започна възходът на „религиозната десница“ като политическа сила. Написах романа „Разказът на прислужницата“ в момент, когато много хора смятаха, че такава управление е невъзможно в либерална страна лидер на свободния свят.

9. Разпадането на СССР и неговия блок, 1989-90. Тогава дългосрочните последици от тези събития не бяха очевидни. Един ход на шахматната дъска с решаващо влияние върху играта.

10. Споменах ли промените в медиите – в музиката, от винил към аудиокасети и CD-та, появата на интернет, смартфоните и социалните мрежи? И днес – възходът на авторитарните и тоталитарни режими... както казах, в такъв момент се появих на този свят.

Обърнете внимание на моделите за заграбване на власт, вътрешните противопоставяния, отстъплението от върховенството на закона. Прочетете отново „Макбет“ и „Аз, Клавдий“. Припомнете си дисбалансите в притежанието на богатство и власт точно преди Френската революция. И да, върнете се към „1984“. Отново.

Ан Енрайт

Най-вълнуващото преживяване по време на наблюдение на птици, Маргарет?

Контекстът има значение... исландска чайка, която се рее над плаващ леден блок в очакване да грабне остатъци от тялото на тюлен, с което се храни полярна мечка.

Ако се беше родила от другата страна на река Сейнт Лорънс, което ще рече в САЩ, какъв човек щеше да бъдеш днес?

Щях да владя Кънектикът. (Шезувам се. Един от моите прадеди е бил губернатор там.) Е, вероятно бих била един от представителите на рода Атууд, които са се разпръснали из целия Кейп Код... Но ако имаш предвид настоящия момент, щях силно да се тревожа за своята страна. Дали демократичният световен лидер се спуска по наклонената плоскост към автократия? Да се надяваме, не.

Дебора Леви

Симон дьо Бовоар пише: „Ако живееш достатъчно дълго, ще видиш, че всяка победа се превръща в поражение“. Мислиш ли, че някога ще разрушим патриархалната система?

Зависи какво имаш предвид под „разрушим“ (Всички мъже да изчезнат? Министър-председател жена в Япония?) и под „патриархат“ (Мъжете управляват всичко? Мъжете среднестатистически са по-високи?) Съществува граница, от едната страна на която жените нямат работа, пари и политически права, а от другата – разполагат с всичко това; за мен въпросът на деня по-скоро е: ще можем ли да удържим тази граница?

Амитав Гош

Вашето творчество предвеща някои от най-стряскащите дистопични аспекти на съвременния свят. Смятате ли, че това е само началото на пълен колапс, или е възможен позитивен обрат?

Винаги са възможни позитивни обрати. Освен момента, в който те бутнат през прозореца. Не съществува „неизбежен курс на историята“. И да, отделните личности решават нещата. И все още могат да го правят (Макар че на каква цена?).

Джордж Сонгърс

Поздравления за новата книга. Вероятно си спомняш онзи ден преди много години, когато ме спаси от жесток махмурлук с някакви хомеопатични средства, докато пътувахме с кола към Солсбъри? Чува ли съм те как убедително говориш по въпроси от съвременната биология и философия, както и от много други сфери. Възхищавам се на начина, по който влишташ това знание в прозата си. И така, моят сериозен въпрос е: какво четеш освен художествена проза? Как успя да научиш толкова много неща? Както и: какви хапчета ми даде, когато пътувахме към Солсбъри?

Първо ще отговоря на последния въпрос: Спомням си добре онзи ден, както и забавния и дълбокомислен текст, който написа след това за „Ню Йоркър“. Ужасно съжалявам, че беше попаднал в клопката на слабостта по английската бира. Лицето ти бе придобило зеленикав цвят. Какво направих: 1. Сложихме те на предната седалка. 2. Посъветвахме те да гледаш към хоризонта. 3. И да пиеш много течности. Дадох ти няколко хапчета от малката аптечка, която нося със себе си. Майка ми правеше така и съм придобила трайно този навик. Мисля, че включваха Gravol с джинджифил, някакъв антиациден препарат, твърди бонбони, за да ти осигурим електролити...

³ Реформите, иницирани от американския президент Франклин Рузвелт за справяне с последиците от Голямата депресия, които включват редица правителствени програми за съживяване на икономиката. – Б.пр.

Отеса Мошфез

Как усещате тялото си?

Старо е. Нещата се износват. Но в сравнение с някои мои връстници и въпреки пейсмейкъра се справя не чак толкова зле. Все още коленните ми капачки са здрави, все още мога да докосна пръстите на краката си и да изминавам

по 10 000 стъпки на ден. Е, не толкова бързо, колкото преди. („Все още“ е най-използваният израз сред моите връстници.)

Млад доктор: „В сравнение с повечето хора на вашата възраст слухът ви е добър“.

Аз: „Така е, защото повечето ми връстници не са живи. Те не чуват нищо“.

Али Смит

Спомняш ли си някое от своите стихотворения, които написа като дете за „първия си опус“ – „Римуващи се котки? Просто съм любопитна.“

Да, защото наскоро попаднах на тях – докато пишех своята автобиография.

Един от основните фокуси на твоето мъдро, хуманно и пророческо творчество, още от самото начало,

е оцеляването. Какви инструменти можем да усъвършенстваме още сега, за да се спасим от „потоп“ – от климатични бедствия до все по-оварваряваща се политика?

Изобретателността, способността да импровизираш, използвайки всеки материал под ръка, знанието за базови нужди и възможни рискове винаги са полезни. Трябва да имаме прясна вода у дома. Свещ. Няколко кубрифта или запалка за барбекю. Нож (ловуване). Когато токът узасне, се връщаме назад във времето. Не в XIX век – в каменната ера. Варварска политика? Уау. Не зная. Времената на хаос водят до диващини в политиката. Винаги.

Дайън Абът⁴

Ще оцелее ли американската демокрация?

Не зная. Но Америка е голяма, многолика страна. Ще бъде трудно да накараш всички американци да вървят под строй, без да убиеш много хора. А военните – както наскоро ни беше напомнено – са се клели във вяност на Конституцията, а не на отделни личности. Демокрацията ще загине, ако не вярваме в нея. (Това се отнася и за парите.)

⁴ Дайън Абът е първата чернокожа жена, избрана за депутат в британския парламент (Камарата на общините) през 1987 г. – Б.пр.

Ай Уейуей⁵

Какво ще кажете за лицемерието в говоренето за универсални идеали – свобода, равенство и справедливост – в светлината на днешните геополитически реалности, войни и актове на геноцид?

Ключовата дума е „идеали“. Те винаги са били амбициозни цели, към които се стремим. Никога не са били реализирани напълно (в живота). Предполагам, че можем да зададем въпроса така: дали „ние“ – твърде широко понятие – все още виждаме тези идеали като желана и възможна цел? Или всъщност те са само фрази, които изричаме по тържествени поводи?

Що се отнася до лицемерието – то е постоянен фактор в човешките общества. Но кривата му има своите високи и ниски точки. Днес, когато най-голямата демократична държава в нашето съвремие се отвръща от тези идеали, те изглеждат по-желани в сравнение с близкото минало. Какво ще правим и какви ще станем без тях?

Предстои ли да разберем?

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 29 ноември 2025 г.

⁵ Ай Уейуей е китайски художник, скулптор и общественик. – Б.пр.

Book of Lives от Маргарет Атууд – голямата писателка разкрива свои скрити страни

Проницателна, забавна и увлекателна автобиография, написана от една от най-влиятелните литературни фигури на нашето време

Блейк Морисън

Маргарет Атууд не искала да пише книга в този жанр. Тревожела се, че текстът ще бъде скучен – „Написах книга, след това втора, създадох друга книга...“.

Алкохолни ексцесии, разгулни партита и сексуални прегрешения биха могли да разнообразят поредицата от факти, но тя не е живяла по този начин.

В крайна сметка Атууд създава по-скоро автобиография, отколкото мемоари, в която обхваща не просто отрязък от живота си, а цялото си битие, продължаващо вече 85 години. Тази перспектива към отминал живот често се отличава с приятен самодоволство или тревожни самооправдания. Нейната книга обаче е проницателна и забавна и увлича дори читатели, които не са добре запознати (всъщност малцина са) с изумително голямото ѝ творчество.

Имала късмет с родителите си – баща ентомолог и майка със силен и независим дух, и двамата от Нова Скотия. Изследователската работа на баща ѝ принуждава семейството да прекарва по-топлата половина от годината сред природата, понякога на места без електричество, течаща вода или телефон. Опъвали палатки или отсядали в хижи, докато баща им успеел да построи дървена колиба. Като млада майка им обичала живота на открито; научила се да лови риба и да кара кану, захласвала се по птици, насекоми, гъби и жаби. На шестгодишна възраст Атууд написала първите си текстове – кратки стихотворения със заглавие „Римуващи се котки“. В училище нещата вървели гладко – до четвърти клас, когато станала свидетел на „непредсказуемата, прикрита, коварна и подла природа на

девет-десет годишните момичета, които упражняват власт над другите“. Била взета на прицел, тормозена и унижавана. След година успяла да се справи с децата, които я тормозели, но преживяното от нея било ценен урок, пресъздаден в романа „Комешко око“.

От университета в Торонто, където преподавали забележителни учени като философа Маршал Маклуън и литературния изследовател Нортрп Фрай, Атууд отива в Харвард – била незабележимо момиче, което учи за магистърска степен със стипендия. Там бъдещата писателка изследва процесите срещу Салемските вещици, епизод от историята, който заедно с патриархалните норми в университета отеква в „Разказът на прислужницата“. Атууд свързва моменти от живота си със своите книги, макар и не така категорично като неин читател, който по време на литературно събитие казва: „Разказът на прислужницата“ е автобиография“. Атууд не е била активна феминистка през 20-те си години, когато идеята за споделяне на домашните задължения между мъжа и жената изобщо не съществува. Но с времето темата за потисничеството над жените все повече я тревожи и ангажира. Когато се появява сериалът по книгата – в ерата на тръмпизма – въпросът за неравенството между половете е по-актуален от всякога.

Пробивът на литературната сцена се осъществява в началото на 30-те ѝ години. Началото на писателската ѝ кариера е обещаващо – Атууд печели Наградата на генерал-губернатора (най-голямата канадска награда), след като е публикувала два романа и е привлякла интереса на критици и читатели в САЩ и Обединеното кралство. По това време получава предложение от малкото издателство *Anansi* да напише текст, посветен на канадската литература. Писателката завършва книгата след четири месеца – *Survival: A Thematic Guide to Canadian Literature* става особено популярна и достига продажби от 100 000 копия, които осигуряват на издателството финансовата стабилност години напред.

Успехът ѝ обаче предизвиква завист и озлобление. „Дръзката ти проза ще ти навлече беди“, я предупреждава баща ѝ. И така станало. Била заклеймена като мъжемразка – безмилостна красавица, язвителна, ужасяваща вакханка. Атууд започва да публикува романи един след друг, но отбелязва, че „канадците са склонни да се гразнят от успехите на своите съграждани“. Тъй като „неприкритата възхвала на собствени постижения е грубо нарушение на етикета“, тя не прекалява с хвалбите. В книгата писателката отдава почит на много хора, които са ѝ помогнали (приятели, редактори, литературни агенти, филмови продуценти и писатели). С готовност разказва и за някои от своите по-ексцентрични страни – вярата си в хороскопи, в гледане на ръка и екзорсисти. Пише, че обича да плете, да прави пайове и украсява торти, както и да се грижи за градината.

Атууд през 1972 г. Снимка: Рон Бул

На парти през 1969 г. среща Греъм Гибсън, писател, измамник, прахосник,

Маргарет Атууд

преливащ от енергия чудак. В началото не разбира, че Греъм проявява „неплатоничен интерес“ към нея. Ситуацията била сложна: тя била женена за американски поет, не толкова по любов, колкото от желание да го спаси от военна мобилизация по време на войната във Виетнам. Греъм имал дете от жена на име Шърли, с която живеел в отворен брак. Започнало предпазливо ухажване от страна на Гибсън. По-късно той казал: Ако не беше ме срещнала, Маргарет пак щеше да бъде голяма писателка, но нямаше да се забавлява толкова много. Съпругата на Греъм Гибсън прави всичко възможно, за да прекрати тази забава, а Атууд е бясна, че трябва да се грижи за мъж и дом, докато Шърли ходи по срещи и злослови за нея, че руши бракове. Жената на Гибсън е една от малкото хора, които не са представени благоприятно в книгата. Писателката споделя с Греъм 50 години от живота си: имат дъщеря, заедно водят различни кампании, занимават се със земеделие и градинарство, наблюдават птици, къмпингуват, пътуват по света.

Неговият упадък, деменция и смърт внасят мрачни нотки в последните страници на книгата. Работохоличката Атууд продължава напред и не пропуска вихъра от публични събития, свързани с представянето на книгата ѝ „Заветите“ (продължение на „Разказът на прислужницата“): „Запитай се, драги читателю: натоварен график или празен стол? Аз избрах натоварения график. Празният стол ще бъде на мястото си, когато се прибера“. Наскоро ѝ е поставен пейсмейкър и както пише в книгата: рано или късно тялото ѝ „само ще вземе решение за своя път“. Засага обаче умът и тялото все още са в съюз; в приятелско противопоставяне, множество нейни превъплъщения се разкриват в „буйна поток“ от спомени и моментни снимки: умница зубър, крехка поетеса, феминистка с поглед на Медуза, смущаващ пророк и една от най-големите писателки на нашето време.

Превод от английски: РУЖА МУСКУРОВА

Източник: „Гардиън“, 3 ноември 2025 г.

Приближаваме се към свят, в който повече знаем...

от стр. 9

С.И.: Ще продължи с Южна Корея – май в Япония случаят е сходен, защото там има правителствени програми, те обаче минават през приложения за запознанства. Но много често в меркантилния свят, в който живеем, мисълта за демографията минава през това дали след 30-50 години работещите ще могат да издържат тези, които са в пенсия. Роботизацията, автоматизацията, технологиите не могат ли да решат този проблем, като запазят стандарта на живот? А ще запазят ли и културата на обществото?

И.К.: Това е прекрасен въпрос, аз винаги съм искал на тези социологически проучвания, които са глобални, да бъде зададен въпросът: „Ако сте възрастен човек, който не може да се справи сам със ситуацията, кой предпочитате да се грижи за вас – робот или чужденец?“. Моето усещане е, че ще има разлика между различните култури и съм почти убеден, че в Япония роботът ще е водещ. Въпросът е как изглежда самата идея за грижа – това е напълно различен тип общество. Въпросът не е дали е добро или лошо, просто ние никога не сме имали такова общество, в което хората над 55 години в един момент да се оказват най-голямата група. Разбира се, че роботизацията и ИИ могат да променят производството по граматичен начин, но ако това се случи, се променя и друго. Нашето отношение към света до голяма степен е свързано с това какво работим. Това общество, в което имаш степен на роботизация, твоята идентичност и степен на реализация в света не може да се определя от това и въпросът е как изглежда. Като говорим как изчезва културната идентичност, в момента около 30% от цялата музика в Спотифай вече е произведена от ИИ, защото от бизнес гледна точка за музика, която е произведена от ИИ, не се плащат авторски праба. Ако вие сте Спотифай, това е най-печелившото нещо, което може да ви се случи. Вследствие на това пък все повече ИИ започва да се учи от текстове и от музика, които са произведени от ИИ. Появява се една система, която е напълно завършена и започва да изкривява самата себе си. Не знам дали сте попълвали тестове, в които ви дават музика и трябва да прецените дали е писана от човек или от ИИ. Досега не съм попаднал на човек, който е успял абсолютно ясно да го разграничи. За мен от това тръгва големият проблем и той започва да ограничава литературата по особен начин. Още преди появата на ИИ има една тенденция в литературата, която за мен винаги е била плашеща – натискът да накараш хората да пишат само за себе си. Цялата идея със страха от културна апроприация, ако аз се опитам да напиша роман, чийто основен герой е черна жена лесбийка, това би предизвикало огромен ужас, защото ти разказваш за опит, който нямаш. Това е така, но от друга страна, литературата не е ли желанието да говориш от името на нещо, което не си? Да се опиташ да си го представиш, да бъде различно? В момента, в който това изчезне, литературата се свежда до някакви признания – дали ще ги направите в църквата или в полицията, но то се свежда до това да разказваш само за собствения си живот. На изкуствения интелект пък това не му е забранено. Той като че ли е единственият, на който му е разрешено да пише всичко за всички и тази тенденция ми се вижда супер интересна.

С.И.: Искате ми се да говорим за протестите – не само за българските, а генерално за протестите, те имат общо с демографията. Млади хора протестират, у нас постоянно се говори за Gen Z, които са по площадите. Българите имаме малка връзка с една важна книга – „Маса и власт“ на Елиас Канети. Роден в Русе, би трябвало да единственият човек с нещо българско, получил Нобел за литература. Книгата е много сложно изследване от Античността до съвременното, посвещава ѝ около 20 години, но най-общо изследва човешките маси през различните епохи, механизмите, които ги движат и определят поведението им – кога логично, кога не. От „Маса и власт“ до модерни времена – как се промениха механизмите, които изкарват гражданите на протест и формиите на натиск, които те използват?

И.К.: Ако си спомням вярно, тази книга има много конкретна история – през 1926-1927 г. е една от големите демонстрации във Виена. По това време Виена е по-поляризирана отколкото Ваймарска Германия. По това време във Виена левията и деснията имат по около 50 000 въоръжени души като част от партийни милиции. По време на тази демонстрация се запалва тяхното министерство на правосъдието и по това време Канети е там. Изведнъж за него масата започва да се превръща в нещо, което е различно, актьор, който не може да бъде сведен просто до колективно събиране на всички тези, които са на улицата и това е големият феномен на 20-те и 30-те години. Според

мен нещо различно се случва в момента, това, което съм писал, е за част от протестите в периода 2010-2014 г., като тръгнете от „Окупирай Уолстрийт“, минете през Арабската пролет, България 2013 г., Москва 2011 – 2012 г., там има четири неща, които са интересни. Някои от тях са свързани и с това, което виждаме в България. Първото е – ние обикновено виждаме това, което не очакваме да видим. Ако говорим чисто политологически, най-важното нещо, случило се на последните протести, е големият брой хора, излезли по улиците извън София. Политически това е най-различно от всички останали протести. 10 хиляди в Бургас или 15-20 хиляди в Пловдив, това е нещо огромно, което България много малко познава. Това между другото, прави невъзможно противопоставянето София – провинция, което е характерно за всяка такава ситуация. Едно от важните неща е, че когато видиш млади хора, ти си изненадан, защото не си очаквал да ги видиш там. Второто ключово е, че по времето на Канети, когато хората излязат на улицата, когато започне да се говори за бунтове и революции, те винаги имат идеологическо име. Имаш усещането, че знаеш кой е на улицата или кой ги е извел. За първи път точно в периода 2010-2014 г. революциите започнаха да се кръщават на имена на компании – Туитър, Фейсбук. Изведнъж се оказва много по-важна комуникационната среда, в която са влезли. Опитвах се да си направя изводи на базата на интервюта, основно във Фейсбук, кога хората решаваха да излязат на улицата. Не съм сигурен, че е релевантно за сегашната българска ситуация, защото е свързано по-скоро с протестите в Москва през 2011-2012 г. Трябва да призная, че не съм в социалните мрежи, така че ако виждате известна абстрактност в това, което ще кажа, то се дължи на това. Обикновено всеки има около 200-300 души, които гледа – тези хора са негови приятели той знае, че някои от тях са политизирани, други не са. Когато на вашата стена във Фейсбук хора, които никога не са се занимавали и интересуваха от политика, започват да пишат за политически неща, вие имате усещането, че сте мнозинство, защото идеята за мнозинство не е нещо, което вие можете да проверите практически, тя е усещането, че всички мислят така. Това се случи през 2011 г. Това много често може и да е напълно измамно усещане, защото вашата стена не е стената, прекалено много са стените, но това мотивира хората. Хората излизат на улиците първо, когато усещат, че са мнозинство и второ – много рядко, причината е просто икономическа. Обикновено реакцията е естетическа или чисто етическа, защото икономическата ситуация много рядко се променя в рамките на две-три седмици. Тя е там. Разговарях с Боряна Димитрова от „Алфа Рисърч“ за последните български протести и тя каза: „Невът е еднакъв между различните поколения – единствената разлика е, че най-младото поколение всъщност има най-много надежда“, което е също демографски определено. Това определя динамиката на протестите, това ги характеризира. Чисто политически вълната от 2011 г. е една от причините за консолидация на авторитарните режими след това. Протестите в Турция през 2013 г. – виждате, че когато един протест се провали, обикновено след него следва режим, който е по-авторитарен от този, срещу който се е изправил. А в Русия – данните след 2011 г. показват начина, по който властта гледа на протестите, тъй като те идват изненадващо, никога не можете да си представите, че са спонтанни. Един от лидерите на „Единна Русия“ тогава го беше определил изключително образно: „Представте си вашата котка да проговори. Тя е котка, тя е ваша, вие я храните и изведнъж тя излиза срещу вас“. За мен този момент е ключов – изненадата – започвате да виждате хората и ситуацията около вас по напълно различен начин.

С.И.: Гражданската енергия е едно, икономическите причини със сигурност са там, но маркетингът и естетиката не един протест важни ли са, могат ли да го разгърнат повече, да допринесат към този механизъм, да го превърнат във форма на градска култура, на мода дори?

И.К.: След 2010-2011 г. повечето колеги политолози, които се занимават с протести, главно се опитват да ги анализират по начина, по който се анализират епидемии. Вие мислите в категорията на заразяването. Единственото, което не е интересно, е кой е нулевият пациент, но схемата е същата. Като всяка такава масова култура тя има своите знаци, през които се разпознават, имате ключови думи, които дават нова идентичност. Всяка промяна дава нова идентичност, изведнъж някакви хора започват да се обличат по друг начин, появяват се ключови думи. Това е голямата промяна, на идентичностите, някакви хора са едни, пък после стават други, може би за малко. Те могат да се развият по един или друг начин. Имам колеги, в Центъра за либерални стратегии повече са мислили за това – до каква степен този протест остава важен в биографията на хората в последващото им развитие? Тъй като тук много се говори за поколения – в социологията поколенията не са групи хора, които са родени в едни и същи години, а предполагат съществуването на общ опит, който ги е формирал. Твърди се, че Наполеон го е казал, но не съм бил там, за да потвърдя – „Ако искате

Фотограф Ива Руснакова

да разберете един човек, проверете какво се е случвало в живота му, когато е бил на 20“. В света, не просто в неговия личен живот. И това го има – поколението на 90-те, преди това военното поколение, което, разбира се, е най-мощното и силното, с най-голям опит. Друго важно ми се вижда тоталното подценяване на ролята на ковид пандемията във формирането на най-младото поколение. Това са деца, прекарвали голяма част от основното учебно време затворени, нямат възможност за общуване, особено физическо. Тук много силно впечатление ми направи един факт, който с колегите се опитваме да изследваме – изведнъж през лятото си дадохме сметка, че за разлика от преди 4-5 години, се наблюдава феномен: мнозинството от завършилите елтни български училища не кандидатстват в чужбина. В момента се опитваме да проверим дали това е вярно за всички училища – София, провинция, езикови, математически гимназии, но поне по отношение на част от софийските езикови гимназии това е факт. Причините сигурно са много – не е задължително да са едни и същи на всички места, но това е голяма промяна. Ако преди 60-70% изобщо не кандидатстваха в български университети, изведнъж се оказва, че това вече не е така. Тоест едно от най-големите разделения през последните 30 години може би е изчезнало – разделението тук и там, където „там“ е много по-ценно и успехът там е много по-важен от успеха тук. Това разделение е изчезнало за това поколение. Другото важно за ковид е, че той промени въображението на хората – неща, които са ви се стрували невъзможни, сега са възможни. Представте си човек, за когото най-важното нещо са климатичните промени и цял живот е мечтал всички самолети да бъдат свалени на земята в рамките на един ден. Много е мечтал, но никога не е вярвал, че това може да стане. А то стана – за два-три дни просто нищо не излиташе отникъде. Представте си, че пък цял живот сте си мечтали да се затворят границите. Страх ви е от всичко, което става, изглеждало ви е, че процесът на миграция е необратим и винаги сте искали в рамките на един ден всички граници да се затворят, но това е невъзможно. И те се затварят – в рамките на една седмица. Тази идея, това нещо, което сте си мислели, че е невъзможно и то изведнъж става факт, променя цялата ви представа за политическото. Според мен общественото въображение винаги се препределя от онова, което си мислим, че не може да стане. Ако то стане, ние започваме да живеем в друго общество.

С.И.: За по-възрастните поколения ковид вече може би е само лош спомен. Но казвате, че при по-младите участва в социалното им формиране. Заради това ли се получава, или при тях ефектът е бил по-засилен? Питам, защото за мнозинството от хората пандемията е нещо, което повече няма да се повтори, видели сме, научили сме каквото трябва от него, но толкова ключова ли е в социализацията, формирането на характера, на предпочитанията – тук вече говорим за политическо победение и възприятия.

И.К.: Представте си първо, че се е случило нещо навсякъде – при това България не е от страните, в които най-стриктно се спазваха някакви правила, което може би е нейно предимство. Помислете си, че вие сте 14-15-годишно момче или момиче, което има нужда от общуване, от говорене, а всичко е сведено до дигиталното. Това е голяма промяна. Огромно влияние върху семейния живот – ако погледнете ефекта на разводи, събирания по време на ковид, това не е нещо, което е за пренебрегване, това са важни социални феномени и изведнъж някакъв начин на живот, някакво всекидневие е прекъснато. Не го мислете в смисъла на заразата – проблемът е дългият ковид, който е социален, на социални и политически промени. Другото е отношението между поколенията. С идването на ковид две неща се случват едновременно – всеки знае точно на колко години е. Цялата идея, че 60 са новите 40 спира да е валидна, тъй като заплахата се базира до голяма степен на вашата възраст. За младите хора в началото, те са много внимателни, през цялото време мислят за проблемите на най-възрастните, но особено след вторите затваряния проблемът става следният – ние ли сме изкупителното поколение – защото те нямат този страх за живота си и в този смисъл поколенческата промяна, социологическите данни сочат, че на втората година младите започват

да мислят себе си като най-голяма жертва на самата полштика. Това са неща, които формират хората. Може да тръгнат в различни посоки – това не значи, че хората са излезли на улицата днес, защото има ковид, това значи, че има общ натрупан социален опит на това поколение. Те са били затворени, не са могли да общуват дълго и неслучайно ще ги видите събрани на букети по разни места в София, защото това желание за общуване, да сте заедно, да бъдете един до друг, е вкоренено и в тази липса на общуване, характерна за този период.

С.И.: Още нещо за протестите – не обсъдихме връзката на младите поколения с TikTok. Не сте в социалните мрежи, но като социален учен знаете ефектите от него. Впрочем и аз нямам, така че двамата души без TikTok ще коментират ефекта на тази платформа. Отново ще цитирам Ваши думи от другия дискусия – че всяка революционна промяна започва с желание за свобода на словото. TikTok прави ли комуникационна революция, или само такава във възприетията и съзнанието ни заради кратката форма и ударния ефект? Има ли комуникационна революция, или е просто поредният писък на модата, поредната социална мрежа, която рано или късно ще си отиде?

И.К.: Ние не трябва да се извиняваме за това, че нямаме TikTok, а говорим за него, тъй като хората с най-голямо желание говорят за нещата, които не познават. Колкото повече не познавате нещо, толкова по-ясно можете да го формулирате. Прави ми впечатление с какво е различен TikTok – главно с факта, че вие не потребявате информация, там няма разказ. Вие сте хвърлен в потока на събитията, там има усещане за автентичност. Второто е силното емоционално въздействие. Навремето сме правили социологическо проучване – взимаме един и същи тип новина – показваме я по телевизията, по радиото и във вестника. Оказва се, че ако сте я прочели, шансът да сте я разбрали правилно или да я запомните, е 7 пъти по-голям, отколкото ако сте я видели по телевизията, защото там основното е, че нещо се е случило, но нямате време да си спомните точно какво. Ако това е телевизията, представете си какво е положението в TikTok. Отношението между TikTok и телевизията е като между телевизията и печатното слово. Всичко е много бързо, но същевременно той създава едно усещане за енергичност, TikTok ви кара да мислите, че сте част от историята. Малко когато като сте на улицата. Не е ясно точно каква е вашата сила, но вие имате усещането, че нещо зависи от вас, че присъствате. За мен това са много силни мобилизационни инструменти, но тук се появява и проблемът с липсата на дълъг разказ, който не може да ви гарантира как ще изглежда същото това поколение в рамките на 10-15 дни. Политическият опит обикновено е свързан с някакви други всекидневни неща, които правите. Преди 30 години, да кажем, ако си купите риза в магазина, единствената възможност да я върнете е, ако тя е повредена. Няма вариант, в който магазинът би приел връщане просто защото сте се събудили с идеята, че вече не харесвате ризата. Изведнъж обаче се променя начинът, по който функционира пазарът и вие напълно спокойно можете във всеки един момент да върнете нещо, което сте взели и после не сте харесали. Този тип опит, натрупването, промяната начина, по който се отнасяте и към политиката, и към живота – нито едно решение не е последно. Всяко нещо се пререшава. Идеята за лоялност към някакви неща е много по-проблематична. И не е, защото сте променили ценностите или идеологиите си, а са променени практиките, през които се отнасяте към света. Според мен TikTok отговаря на това – непрекъснато влизате в някакъв поток, който ви завърта, след което той се завърта в друга посока. Вие винаги имате усещането, че се случва нещо важно и сте част от него, не е много трудно важното да е едно и също дълго време. Тази визуализация на културата не е нова като политически проблем. Иконоборческото движение през VIII-IX в. – във Византийската империя е имало голяма грама с опита да бъдат забранени иконите и едно от притесненията е, че иконите стават толкова влиятелни, че започва да изчезва ролята на свещеника. Хората започват да си говорят с икони, по онова време започват и да се ядат икони, идеята за пряка свързаност с някаква отговорност при отсъствие на църквата. Мисля, че нещо такова се случва със социалната медия – тя силно енергизира политическото пространство, но от друга страна, разрушава всякакви посреднически структури. Затова постепенно политиката започва да бъде свеждана до харизматични лидери и харизматични улици. Единственият начин да гарантирате и да ограничите харизматичен лидер е през харизматична улица. Ако политическите партии изведнъж се окажат в по-слаба позиция, местните структури, всички неща, които учим в политологията, започват да губят значение – вие можете да родите политическа партия в рамките на 30 дни, в същото време да я позреете за 15.

С.И.: Крайност ли ще бъде тогава да наречем социалните мрежи едно от проклетията на нашето време? Ето – разяждат обществената тъкан, девалвират формите на комуникация, същевременно променят целия обществено-политически процес и дори водят до фрагментация и поляризация. Която пък от своя страна прави демокрацията неуправляема – това са ваши думи.

И.К.: Когато човек няма социални медии, е много трудно да види позитивната им страна – че изведнъж имаш

възможност да общуваш с хора, които физически не са до теб, започваш по друг начин да формираш своите общности. За мен проблемът на модерния свят е, че най-лошото и най-хубавото са едно и също нещо. Не забравяйте как се появили социалните медии – в началото за тях се разказваше като за освободителите на света, говореше се за *liberation technology*. По време на арабските революции идеята беше, че когато имате социални медии, авторитаризмът вече не е възможен. В момента тезата е обратната – имате социални медии, значи всичко става авторитарно. Според мен не е нито едното, нито другото, но това променя начина, по който се свързваме, по който мислим света, по който гласуваме, да не говорим за начина, по който пазаруваме. Много е важен и начинът, по който мислиш държавата. Ако ти си способен да си поръчаш каквото и да е от Китай и да ти го доставят в рамките на 48 часа, не си готов да приемеш, че на държавата ѝ трябва да се дава месеца, за да извърши някаква социална услуга. Социалните медии рязко променят очакванията на хората, включително очакванията към държавата. След като пазарът може да ти докара стока за 24 часа, би трябвало и държавата да може да направи това.

С.И.: Но това е продукт на глобализацията, да имаш достъп до всяка една стока в даден момент и това също беше нарушено от пандемията, за която говорихме.

И.К.: Основното на пандемията е, че докато светът си върви, ти забравяш как функционира, и в момента, в който спре, започваш да се сецаш за някакви изключително прости неща. Изведнъж се оказва, че над 70% от всички антибиотици се произвеждат в една страна. То винаги е било така, хората, които се занимават с това, винаги са го знаели, но нито един от нас не мисли по този начин. Трябва да има криза, нещо изведнъж да спре, за да си дадеш сметка как работи. Мисля, че проблемът с ковид пандемията и дългосрочните социални и политически ефекти са нещо, което анализаторите може би след 3-4 години, когато видят по-дългите данни, ще си дадат сметка, че има много по-голям ефект от очакваното. По същия начин глобалната криза от 2009-2010 г., в страните, които минаха силно през нея, изглеждаше като нещо бързо преодоляно. До момента, в който видиш опашката на тази криза и как тя е променила представата, очакванията на хората. Уж нищо не се е променило – млад човек работи на 4 часа в Испания през 2007 г. Същият този човек работи пак на 4 часа през 2011 г. Знаете ли каква е разликата – през 2007 г. той е мислел, че това е негов избор, че той е артист, не иска да работи по цял ден. След което се е опитал да работи на пълен работен ден и е разбрал, че няма тази възможност. Като че ли нищо не се е променило, но всъщност всичко се е променило за него – представата му за това, което става, е съвсем друга.

С.И.: Няма как да не засегнем ИИ в този разговор. Дискусиите в някои отношения сякаш вървят по-бързо от самия него, или това е, защото не го познаваме достатъчно добре – тези, които не работим с него? Имате ли историческа аналогия за ролята и навлизането на ИИ в животите ни – като парния локомотив, индустриалната революция ли е? С какво да го сравним и най-вече да си обясним силата, с която ще промени живота ни?

И.К.: За да бъде честен, не съм правилният човек за този въпрос по две причини. Ако вярваме на данните, Сенатът на САЩ излезе с доклад, според който след 10 години ще бъдат закрити 100 млн. работни места и ще бъдат открити нови. Много интересно е обаче по сектори къде ще бъдат закрити. 74% от счетоводителите, юристи, адвокати – над 40%. Дали това е вярно – не знам, за мен отношението ни към ИИ ще ни промени. Предполагам, всички четете статии за хора, които се влюбват в своя приятел ИИ. Няма предишна технология, която да е навлязла в емоционалния живот на човек по начина, по който се извършва сега. Парният локомотив е много важен, но той е макрофеномен. Наскоро говорих с гъщерята на една моя позната, която разказваше следната история – има някаква кореспонденция с някакъв младеж, не може да прецени дали отношенията им са любов или нещо по-малко, вкарва кореспонденцията в ИИ и го пита какво е. И той ѝ казва. Второто, което се случва и за мен е ключово, е, че ИИ през цялото време е готов да се съгласи с вас. Дори когато вие му казвате, че не е прав, той ви отвърща, че вие сте прави. Той е гейша, казвам го, защото е много различно от класическата идея за манипулация. Ние мислим, че е манипулация, когато те карат да мислиш нещо различно от онова, което ти си. Проблемът с всичките тези алгоритми е обратният – те не позволяват на човека да се промени. Ако аз обичам да чета криминална литература, непрекъснато ще ми се предлага да чета тази литература. Непрекъснато, по странен начин, посланието, което ти изпраща ИИ, е: „бъди това, което си“. Ама аз може да искам да съм нещо друго, може да искам да съм по-добре. ИИ се отказва от педагогическата функция, характерна за всяка държава. През XX век всички идеологии – и левите, и десните, не харесват човека такъв, какъвто е, но го харесват такъв, какъвто може да бъде. ИИ функционира главно като пазарен продукт и работи с идеята „консуматорът е винаги прав“ и не иска да се променят по никаква начин. Ако сте сериен убиец – ИИ ще ви разбере. Това е принципно нова и изключително силна технология, но без педагогическа амбиция.

С.И.: Страхът от ИИ обаче къде се корени? Според някои специалисти в медицината ИИ умножава човешкия талант с помощта на роботи и софтуери, ставаме все по-добри в професиите си. Ще го чуем в много професии. Дали страхът от ИИ е страх от непознатото или от дълбочинното разбиране, че у човека има зло? И когато чуем, че ИИ умножава човешките качества, се оказва, че и лошото у хората може да бъде умножено.

И.К.: Според мен основният страх от ИИ е загубата на власт. Появява се нещо, което е изключително силно и мощно – например социалните науки си представям повече как се променят. Погледнете големите данни, забравете дори ИИ – степенята на предсказване и точност рязко се увеличава. Това важи за всичко – като тръгнете от прогнозата за времето и минете през икономиката. Това, което изчезва, е обяснението защо. Това, което става вътре в черната кутия, вие не го знаете. Като че ли се приближаваме към свят, в който повече знаем какво ще се случи, а по-малко ще разбираме. Представете си, че аз мога във всеки един момент да прогнозирам кога и колко души ще излязат на улицата, но не знам защо. Това създава и повече увереност, и повече неувереност. Появява се и усещането за всичките тези човешки страхове, че ти си нечий чужд проект, че има нещо друго. Този страх е много характерен, много неизбежен, че все по-малко нещо зависи от теб. От тази гледна точка ИИ може би прави човечеството много по-способно да променя нещата, но засилва страха на отделния човек, че самият той е в много по-слаба позиция от това, което си е мислел преди.

С.И.: Нека последният въпрос бъде насочен към бъдещето, за което говорихме, и бъдещето на демокрациите. Могат ли демокрациите да смогнат на многообразието и плурализма, които са естествен продукт и демократична цел, но с тази фрагментация и поляризация виждаме, че политическите системи се задъхват и в някои държави всички избори, които водят до по-малко от 6-7 партии в парламента означават, че има непредставени малцинства. А пък има държави като Нидерландия с още повече и там положението става още по-сложно. Очевидно това води до все по-тромави механизми за вземане на решения. Въпрос на гъвкавост ли е демокрацията като форма на управление да се напасне, или е въпрос за други промени в рамките на системата?

И.К.: Според мен ще има институционални промени, то винаги ги е имало. Ние непрекъснато взимаме някаква част от живота, която познаваме, и си мислим, че винаги трябва да бъде така. За мен бъдещето е невидима институция във всяка демократична система по две причини. Погледнете деня на изборите – какво би трябвало да се случи на теория. Всеки избирател се обръща назад, за да види какво е направило правителството, което е било на власт и да го оцени. Второ – слуша какво му обещават да направят напред. Най-важното е, че имаш едно близко бъдеще, което след 4 години можеш да провериш дали е станало или не. Имаш и едно по-далечно, което удържа идентичността на политическите партии и някои по-дълги проекти, но е много важно, че никои избори не изглеждат като последни. Ако си представите, че следващите избори се последните, най-важните от всички избори, тогава вие нямате право да ги загубите. Или както е писал Любомир Левчев – „щом е бой последен, стрелай пръв“. Тази идея за екзистенциалност, за край, това усещане за апокалиптичност – толкова голяма поляризация, че ако „другият спечели, това е краят на демокрацията“, създава това усещане и всички избори започват да се преживяват като последни. Според мен това напъга демокрацията, тя не може да работи така. Колкото и да е парадоксално, тя трябва да дедраматизира ситуацията, вие трябва да си мислите, че някакви лоши неща може да се случат, но след това вие имате възможност да гласувате и да го промените. Това е проблем, с който демокрацията се сблъсква за първи път именно заради ускоряването на времето и този тип апокалиптични очаквания, които идват от различни посоки – климатични, демографски, технологични. Но идеята, че няма време, не позволява на демокрацията да функционира. Дори да нямат време, демокрациите трябва се държат така сякаш имат.

С.И.: Разговорът ни беше много насочен към бъдещето, може би трябваше да анализираме настоящето, но вероятно това минава през постоянен поглед и препратка към това какво ще стане...

И.К.: Ние обикновено мислим за това, което ще стане през онова, което е станало. Обикновено нашият начин да говорим за бъдещето е като интерпретираме миналото. Защото, за разлика от бъдещето, миналото има детайли.

Фиктивната ми свобода по-скоро укрепи, отколкото разруши принудата на естествената дагеност. В мен се надува задоволството, че това не ми е достатъчно, защото ако ми стигаше, с течение на времето щях да се подчиня на ограничението на тази дагеност. А ако това е някаква моя заблуда, оставам върху плоскостта на поезията, на едно словесно надмозване на света.

Никои не помни първия път, когато е вкусил млякото или е видял зеленото или синьото. Навярно е бил твърде малък и не е могъл да знае, че открива една много дълга поредица, за себе си, разбира се. Но има други първи пъти, които никои не забравя. И с времето те ще станат истории, които той ще разказва многократно, на много хора. И един ден ще се запита дали наистина помни историите, или само гумите, с които ги разправя.

Независимо какъв език говори, всеки рисува визията си на свой език. Пълзи, крачи, лети и пада на свой език. Обича и мрази на свой език. Грижи се за родители, деца, любимци, цветя, книги и вещи на свой език. Заспива и се събужда на своя си език. Строи и руши на своя си език. Минава през живота си на своя си език. И само в раждането и смъртта шепотът на всички е на един-единствен език – езика, на който казва – не искам да съм сам.

Моите предци са живели до бламото, в което нощем лошотията на света, студът, мразът, калта са поддържали злобния им характер – скъперничество, агресия, твърдост в прекомерните страдания. Аз вършех действия, които те не са могли да вършат. Отчаяната ми молба, очакването ми не бяха помалко свързани с естеството на нощта, отколкото тяхната суровост, но вече не се примирявах – лицемерието ми не променя тази смешна участ в положението от Бог изпитание. А аз исках да изведа докрай настървението си да задавам въпроси, без значение дали ще открия отговори. Този свят ми бе дал – и отнел – това, което обичах, завинаги.

Това дребно човече, хилещо се като малоумник, произнасящо с тънко нежно гласче – да, това е комедия!
Дребно човече с нежни котешки стъпки, непонасящо празнотата в себе си, в света. Излиза на снега и го тълче, тълче тълче.
Това дребно човече, плешиво и мустакато, с потайна походка на обурджия. Лицемерно, лобезно, нежно изцилва през смях – кълна се, ще убия този сняг. В задрямалата снежна тишина отеква изстрел.
...
Мразя се, че думата „нежно“ така добре му приляга.

Каква зора изгрява в мен, каква немислима светлина, озаряваща снега, дори черното расо на свещеника, гарваните, които толкова обичам, че понякога като застана пред огледалото, виждам гарван. А човекът е отредил възможно най-тежката слава нему, вестител на смърт. Кому е хрумнало това? Днес е един от дните, умилостивени от обикновено мрачните ми мисли и тежки въздишки. Днес се докосвам до нечия истина. Нечия, защото това рядко посещаващо ме състояние е като чуждо, една чужда истина за живеенето. Освобождаващо е, но и с тежка отговорност на гръба. Чувствам задължението да направя нещо велико, за да си платя за този подарен ден. Проблемът е, че в това състояние искам просто да се издигна над всички равнини, хълмове, над реките,

думите, цялата схема на живота. А дали пък това не е великото нещо. За мен е велико. Ако по-често ме озаряваше тази безумна светлина, навярно би била нещо толкова обикновено, че нямаше да забележа. Кое е по-добре... въпросът остава. Днес не искам да мисля за отговори. Днес искам тази песен да продължи завинаги и да бъде моят живот.

Какво ли се крие зад стена от мълчание? Дали е болка или радост? Изгубени гуми или все още ненамерени. Дали е страх или смелост прикрита? Леген вятър или огън, изгарящ самия себе си. Дали е вяра изгубена или вяра, по-силна от самия човек? Гупост или мъдрост. Дали е реката, бавно приближаваща вогопада? Вълна, устремила се към брега. Дали е скръб или усещане за отминал вятър? Самосъжаление или гъх, стаен преди началото на нещо ново. Дали е светлина тъй ярка, че се бои света да озрее? Лекота, с която пеперудата

лети от цвят на цвят безмълвно. Дали е любов неизживяна или просто любов? А може би е просто стена.

Всички срещи започват с мъгла и в мълчание. После идват цветовете и сенките, гуми, ветрове, дъги. Някои стени падат, изграждайки пътеки, други се превръщат в завеси. Паяжина от мостове, реки от залези, тихи изгреви. Цветни вълни и вълни от мъгла ефирно се стелят. Сезоните се въртят в малкия свят – топло, студено, пълно, споделяно. Вогопади от мълчание покриват мостовете, бури от гуми гонясат мъглата. Сенките се преплитат в свои разкази. А хората продължават да търсят пътя през мъгла и в мълчание, за да не пропуснат знаците от първата среща.

Ния Колакързова

(...)

*пнякога се чувствам сякаш двамата със теб,
сме изтъкани от Божествено предателство,
а първият ни грях е този, с който днес,
приветстваме живота в себе си съзнателно.
от райското се ражда плодът на разрухата,
потулен в булото на вечен мрак -
щом Агът се разтвори в двете ти ръце,
изгубваме и сетното усещане за страх.
в безсмъртни се превръщат двете ни души,
подобно кухи рицарски доспехи,
и всяка рана служи, за да затвърди,
сакралния стремеж към вечните успехи.
дали тогава, вретени във общ обет,
вината си ще можем да изтрием;
дали тогава, верни на безчинствен ред,
от догмите на времето ще можем да се скрием?*

(...)

*разтягат се стрелките на часовника,
а нощна пеперуда изпълнява своя танц -
крилата ѝ се движат в ритъма,
подвластни на един-единствен такт,
такъв, в какъвто удря се махалото,
и отброява сетния човешки час -
една изстинала въздишка между хората,
завършваща с признателност и реверанс
(за всичко, което са изстрадали,
и всичко, що са пропилили),
разпадат се крилата на часовника,
а нощна пеперуда гърха със стрелки -*

*с ръка достигах сякаш Космоса,
а времето престава да трепти.*

(...)

*дали би искал да целуваши мрака в двете ми очи,
щом утрото те срещне с безпристрастие -
когато слънцето помръкне като ледени сълзи,
изплакани от девствени клишета и причастия.
дали ще ме обгърнеш в звън на пролетни мъгли,
прокапали от медените клонки на безплодие,
надавам се да ме възпяваш в мигове дори
когато не намиращ смисъл да съм твойто щастие.
обричам се тогава на безпамятните дни -
ще се превърна в адски плод горчив,
последната ми хапка нека утолява мнيميا ти стих,
последният ми гъх – да те изтрие със последната въздишка.
тогава ще пребъде простотата в блудния ти лик,
и с пръсти сухи ще обеля раната със нейната коричка,
а болката ще заобичам сякаш никога преди
не си ме наранявал с простичката си поличка.*

Симеон Кърджиев е роден на 8 април 2008 г. Учи понастоящем в XI клас в Националната гимназия за древни езици и култури. Отличен е със сребърен медал на Националната олимпиада по философия и второ място на XLII-то издание на конкурса „Веселин Ханчев“. Има силен интерес към философията на Киркегор, Ницше, Хайдегер и литературата на Томас Ман, Мишима, Хесе и други.

И.

Сутринта замръзва бавно,
не е решила дали ще бъде ден,
по снега, разстлана копринена дреха,
плават два ботуша
водата – чиста като съзвездия от детството –
отразява – тъмно парче плат.

ботушите разравят снега,
под него лежи есенята,
още топла

никой не я е погребал докрай

Фабрика за унижения

Докладвам в шест, всяка сутрин,
във фабриката за унижения.
Лампите вече светят,
някой е измил пода с белина
миризмът на чистота е неизказана прошка

моята станция сглобява малки дефекти:
закъснял смях,
дума, изпусната от устните
лице, което почти обикнах,

меря със спомена,
подпечатвам:
„недостатъчно“.

следва: колебание

разхлабвам винтовете,
повреждам механизма
уча ръцете да хванат неправилния миг.

На обед приготвяме извиненията –
готови, сгънати,
в сиви касети,
изпратени на адреси,
където никой не живее.

В средата – тънка кула от стъкло:
спуснати щори, бюро, стол,
казват, че оттам наблюдават.
там бил този, който унижава,

но там е пълно с огледала.

Бряг

Помня как един флорентински поет
ми разказваше за своето пътешествие –
как е видял души,
нито достатъчно дръзки да сеят вятър,
нито достатъчно чисти да плават с бели платна.

И затова им бил даден прах —
и сива пепел с вкуса на тъгата.
Носели дрехи от пепел,
дишали пепел,
стъпили на бряг от нея
край реката Ахерон.

Понякога мисля, че вече ги виждам –
онези с белите платна,
и онези, които сеят вятър,
Но аз съм неуверен да тръгна,
неспособен да остана
и знам:
лодкарят няма да ме приеме.

Опиянен от нектара

на някаква почит към живота,
не чувствам нищо повече, освен съществуването –
мръсна дреха, опетнена от самота,
която не се измива.

Днес се завърнах в старата ни къща

или може би беше друг ден;
Календарът отдавна има една дата.

В хола всичко стоеше така,
както когато мама още сгъваше прането.
В кухнята баба беше оставила
плетеното от нея каре на масата
сякаш само за миг е излязла,
старите обувки на баща ми,
огромни като цигулки
стояха забравени в коридора.
Дървената врата гниеше;
Жълтата боя по стените още съхнеше
и се оттичаше нагоре към слънцето.

Отворих прозореца – зима,
дълга колкото влюбване се промъкна в стаята,
прането на простора беше замръзнало
беше се превърнало във фигури на семейството ми
които трябваше да прибера,

които трябваше да се приберат...

Спомените от бъдещето

Първо помислих, че е вятърът,
но той не знае реда на дните нито ароматите му.
Събуждам се от двадесет минути сън, а са минали
повече.
А колко още не са? Колко няма и да минат?
Кога косата ти стана толкова дълга?
Помня, когато целунах ръката ти, и след това редях
стелажи,
и четях бележките на книгите с това усещане.
После отидох да те срещна на детската площадка
там липата цъфтеше, а децата играеха на старата
лؤلка.
Май сме се срещали тук и преди.

Кога косата ти стана толкова дълга?

(...)

прозорец,
по стъклото – размазани сажди,
някой е опитал да избърше с ръкав,
оставил е полукръг и конци.

навън
два тротоара се срещат и губят,
стъклото е мътно,
от другата страна –
пак същия ъгъл

Даница Христова

Свободата също беше опция

Но ти избра арената.
Избра топлината от кръвта
под прожекторите.
Избра прецизното движение на китката,
любовта на ножовете.
Задръжаше дъха си,
а после го пускаше да лови
най-големите страхливци.

Ти,
чийто смях отекваше в мрака,
къде си сега.

Нептун в четвърти дом

Когато си мислиш, че усещаш стена,
се лъжеи.
В този дом няма стени,
единствено високи фонтани с вечно студена вода.
Казват ми, че вероятно
ще остарее в близост до вода.
Казвам ти, че вероятно
си се удавила в минал живот.
Когато си мислиш, че усещаш стена,
те лъжат.
Лабиринти са –
а ние никога няма да се срещнем,
защото пазиш дъха си по-дълго от мен.

Помниш ли онова дете

Мълнията, която влезе в стаята му,
се удари в гръбнака му и остана.
Можеш ли да си представиш
да израснеш с електричество вместо кости –
да светиш докато другите спят,
а на сутринта всичко да бъде наред;
да се правиш, че не виждаш
светкавици в светулките,
защото иначе как ще оздравееш.
Спомни си онова дете.
И този път –
застани с лице към прозореца.

Поезия от Фландрия

Разговор на Анета Данчева-Манолова с фламандския поет Макс Темерман

С многостранния фламандски автор Макс Темерман (р. 1975) – поет, писател, театрал, културен геец и общественик – разговаряме непринудено в Антверпен сред книги, сладкиши, българска шарена сол и прекрасни тъмночервени яйца, които поетът ми е донесъл от специалните си кокошки, отглеждани в дома, в който живее с партньора си. Оказва се, че споделяме много общи неща – например любовта към печатната книга, мириса на хартия, цронията, тайните, мистиката в поезията. Но най-напред конкретният повод. Започвам с въпроса:

Какво е усещането да „висиш“ на стената на метрото в София? Стихотворението ти „Домоводство“ беше избрано от Белгия за проекта „Поезия в метрото“ (имах честта да го преведа) и бе изложено в най-голямата метростанция „Сердица“.
Смяташ ли, че читателите на поезия са донякъде еднакви навсякъде по света?

Винаги ме е изненадвало как стихотворенията имат една почти магическа способност да се появяват навсякъде – ей тъй, сякаш без усилие, и то най-често в най-неочаквани моменти и на най-неочаквани места. Мои стихове са украсявали кухни, студентски стаи и библиотеки, изписвани на плакати по стените; чрез проекта *Weesgedichten* („Сирашки стихотворения“) са били и на безброй прозорци на жилища, библиотеки и витрини; отпечатвани са и по рождени картички и некролози. В метростанция обаче творбата ми досега не беше се появявала – така че това със сигурност е премиера!

Никога не си бил в България и не познаваш поетическата традиция, нито средата и реакциите на тукашната публика. Мислиш ли, че тя може да разбере твоето стихотворение? Имаш ли представа за неговата рецепция?

Честно казано? Разбирам въпроса, естествено, но не мисля, че такова пълно и абсолютно разбиране е чак толкова важно. Аз самият винаги най-много съм обичал стихотворения, които разбирам на около 80%. Останалите 20% могат да си останат в неизвестност – това според мен не е проблем, дори напротив: именно онова, което не можеш веднага да проумееш, те кани да препрочетеш стихотворението. А има ли нещо по-хубаво от това да остаряваш заедно с творбите на любимите си поети и с течение на годините постепенно да разбираш все повече от онова, което някога отдавна си обичал? Например аз все още чета нашия белгийски поет Еди ван Влшт. Именно неговите стихове ме поканиха при поезията, когато бях тийнейджър, и дори четиресет години по-късно продължавам да откривам в тях мънички нови нюанси, които ги правят свежи и живи за мен. Или да вземем песните на Ленард Коен – те също ме съпътстват през целия ми живот и все още успяват да ме изненадат. Та мисълта ми е следната: надявам се българските пътници в метрото да „уловят“ и отнесат със себе си нещо от моето стихотворение – прозрение, усещане, може би някакво ново звучене, нотка, промяна в тембъра. Дори само това вече би било чудесно. Останалото ще дойде по-късно.

Като преводач имам трудности със заглавието – на български то звучеше или технически и административно, или пък твърде непознато. Вариантите бяха: „Домоводство“, „Домознание“, „Домакинство“, „Домашна икономика“ (на английски: Home Economics), все неща от този род, и даже, ако отидем по-далеч назад в миналото, като учебен предмет в началното училище – „Трудово обучение“.
Какво беше вдъхновението за това заглавие и за едноименната стихосбирка?

Що се отнася до заглавието, *Huishoudkunde* и на нидерландски е остарял термин, но мен ме привличат именно такива думи и обичам да ги използвам. Харесва ми да изтръгвам думи от разговорния език или от стари пословици и изрази от първоначалния им контекст и да ги оставям изведнъж да изплуват в стиховете ми. Това добавя слой напрежение и неочаквани открития към моите творби. Поне така се надявам. Във всеки случай, една дума като *huishoudkunde* е идеална, за да се постигне онова съотношение 80/20, за което говорих по-горе. И тогава вече няма голямо значение дали читатели от други страни и други езикови култури ще видят в нея нещо различно. Както и ако кажа например „гора“. У българския читател ще се породят по-различни асоциации, отколкото у белгийския – все пак растителността в двете ни страни не е същата... За мен „Домоводство“ – заглавното стихотворение от

едноименната стихосбирка, което може би звучи странно и някак енигматично – се отнася до моята покойна майка. Тя беше „домакински педагог“ – учителска специалност, която преди време съществуваше в нашата страна и която типично се следваше от момичета. В нея са ги учили да домакинстват – да перат, гледят, готвят; на малко счетоводство, на малко химия и физика – всичко необходимо, за да могат като майки да се грижат за едно семейство и да ръководят дома си. Днес това, разбира се, е остаряла представа, която влиза в противоречие с начина, по който младите хора искат да се изявяват в света. Но в нея има и нещо красиво: та нали тя е насърчавала самостоятелността на младите, умението им да се оправят сами. Майка ми във всеки случай беше изключително грижовна жена. Тя не се занимаваше само със съпруга и децата си, а включваше и съседите, приятелите и роднините. Как е успявала, наред с пълната си заетост като учителка, да изпълнява успешно и всички тези други задачи – това е истинско чудо.

Бил ли си градски поет на Антверпен? Какво точно включва тази роля и би ли разказал повече за традицията във Фландрия?

Не, не съм бил лично. Защото работя като гържавен служител за града (директор съм на общински театър) и не би било проява на особена почтеност да съчетавам двете функции. Преди години обаче участвах в създаването на институцията „градски поет“ в Антверпен и подпомагах – макар и невидимо, зад кулисите – първите градски поети в реализирането на техните идеи и проекти.

За теб това по-скоро артистична или социална роля е? Или точно обратното? Няма ли разминаване между лиричното, интимното – и публичната страна на тази позиция?

Добър въпрос. Аз съм почитател на „градското поетство“ така, както съм почитател на всеки проект, който доближава поезията до хора, които иначе не я четат. В Белгия днес малцина четат поезия – поетите са много повече от читателите на поезия, така понякога си мисля. Това е странно и жалко, особено като се има предвид, че кратките и съгстени текстове, каквито са повечето стихотворения, са особено подходящи за забързаните ни времена, в които има толкова много неща за вършене. Поне така би трябвало да е... но уви не е, на практика. Често водя работилници по поезия – за четене на стихове, не за писане. И всеки път се изумявам от страха, който хората изпитват пред поезията! Сякаш се боят, че току-виж нямало да разберат нещо. Имам обяснение. Това е свързано с обществото ни, ориентирано към максимизиране на печалбата: все трябва да произвеждаме, да постигаме, да успяваме... В това вярваме, това е стремежът ни. Докато доброто стихотворение, тъкмо обратното, те кара да се откъснеш, да размишляваш, да асоциираш. Така че, да: аз подкрепям всеки проект, който среща широка публика с поезията, макар наистина да съществува риск проектът или целевата група да започнат да диктуват качеството на стихотворението. Най-добрите ни градски поети (като Рамзи Наср или Бернард Девюлф) са писали отлични, високостойностни градски стихотворения и са успявали да спечелят нова публика. Значи срещата с публиката е възможна. Въпреки че трябва честно да призная и че много поетични изпълнители поставят твърде голям акцент върху пърформанса за сметка на самия текст.

Възможно ли е днес човек да живее само от поезия? В Белгия например. Виждаш ли разлика в сравнение с други европейски страни? Смяташ ли, че във Фландрия положението е по-добро, по-лошо или същото – сега и в миналото?

Честно казано, нямам представа за разликите и за последното. Но в Белгия няма нито един поет, който да живее само от стиховете си. Поетите пишат и проза или съчетават поезията с други, сродни жанрове – авторски колонки, театрални текстове, журналистика...

Ако от поезия и литература на практика не може да се живее, тогава с какво се занимаваш лично ти „за прехраната“?

Аз самият пиша също и романи, а и работя на щат в театър. Всъщност ми харесва така, това съчетание – то ме принуждава да излизам навън и да сменям перспективата. Казвал съм го и преди не на шега: никъде не получавам толкова много вдъхновение, колкото зад волана на колата си, в задръстванията от и към работа.

Голям фен съм на задръстванията. Тогава всичко излишно отпада, трябва да се откажеш от амбицията да стигнеш навреме и можеш спокойно да се оставиш на мислите си. Вече двайсет години съм директор на театър „Де Керн“ във Вилрејк, Антверпен. Това означава голяма заетост и напрежение, защото определям репертоара (в програмата ни има театър, джаз, класическа музика, комедия, детски спектакли, много кино), ръководя екип от 12 души и нося финансова отговорност за организацията. Прекрасна работа – още като тийнейджър мечтаех да работя в културна институция, но никога не съм си позволявал дори да мечтая за сегашната си позиция. А тя се оказа чудесна.

Как всъщност стигна до поезията? Беше ли тя „в теб“ от самото начало, като вродена нагласа, начин на мислене – или се появи по-късно, под влияние на нещо конкретно? И какво беше то?

Библиотеките! Те промениха живота ми. Родителите ми нямаха много средства, например никога не ходехме на почивка. Затова детството ми мина сред книгите: буквално „изчетох“ до кора няколко библиотечни филиала. И когато бях на около петнайсет години, попаднах на един шкаф, пълен със стихове, дневници, биографии... Стиховете ме привлякоха най-силно – може би защото се четяха по-лесно (за запален читател като мен броят страници имаше значение), а и защото ме предизвикваха. Така пред мен се отвори един съвсем нов свят, и го днес с голямо удоволствие и желание продължавам да се скитам в него. А че майка ми го забеляза и за Коледа и рождения ми ден ми подари първата стихосбирка – е, това окончателно ме убеди.

Пишеш също и проза.

Проза! След първите си пет стихосбирки бях леко преситен от поезията. Един приятел ми подари колекцията си от творби на Сименон, от когото дотогава не бях чел нито ред. Веднага бях запленен – Сименон пише великолепно *romans noirs*, психологически романи, които безпоощадно разкриват човешката дребнота, слабостта и уязвимостта на човека. Това откритие, заедно с умората ми от поезията, разпали желанието ми да се обърна към прозата. Създадох дебютния си роман „Конифери“ в знак на почит към Сименон. Той понякога е писал книгите си за една седмица; аз си дадох две, за да нахвърля първата версия – задача, на която истински се наслаждавах. През септември 2026 г. ще излезе нова моя стихосбирка, а след това отново проза – този път кратка, съгстена новела. Вестниците съобщават за една нова, много оригинална инициатива, в която участваш. Белгийската концертна пианистка Мари Франсоа и литературната организация *VONK & Zonen* от Антверпен представят амбициозен и мащабен 360-градусов проект, посветен на „Сезоните“ на Чайковски. Припомням любопитен исторически факт: през 1875 г. композиторът е поканен да напише дванадесет пиеси за пиано – по една за всеки месец от годината – които година по-късно да се публикуват придружени от стихотворения. Точно 150 години по-късно този формат оживява отново. Мари Франсоа записва целия цикъл на роял, а четирима поети – Йоке ван Леювен, Естер Наоми Перкен, Лизе Спит и аз, създаваме стихотворения, всяко от които свързано с определен месец. Актър ги прочита в аудио версии, които се публикуват ежемесечно с QR кодове, водещи към музиката. Така възниква нов литературно-музикален годишен цикъл, който ще бъде както в печатен формат, така и в аудио версия чрез стрийминг платформи. По този начин проектът ще присъства в живота на публиката през цялата година, както музикално, така и литературно. Инициативата включва и печатни публикации във вестник *De Standaard*, подкаст в Нидерландия и английски преводи за известни брюкселски списания. Кулминацията ще е турнето на специално създадения спектакъл в Белгия и Нидерландия (в Остенде, Льовен, на фестивала *Passa Porta* в Брюксел и на *Poetry International* Ротердам) в края на 2026– 2027 г., съпроводено от CD и поетична антология. Наистина уникален проект!

Почти не смея да попитам, но... Щастлив ли си? Можеш ли да гадеш своя дефиниция за „щастие“? Много труден въпрос. Може би щастие е отсъствието на болка – както физическа, така и психическа? В определени моменти съм много щастлив, да – в градината си, в задръстванията, в театъра. Мога обаче да бъда и много нещастен. Например когато започна да мисля за хората, които вече ги няма. Тогава трябва съзнателно да се принудя да мисля за нещо друго. Да, аз съм и щастлив, и нещастен...